МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Допущено до захисту
“_____” _____ 2024 р.
Зав. кафедри, д.е.н., професор
_____ **Прокопчук О.Т.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Розвиток системи соціального страхування в Україні

Виконала – студентка 2 курсу, групи 21 м-ф освітньої програми «Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
Дужченко Катерина Ігорівна
Науковий керівник – д.е.н., професор
Мальований Михайло Іванович

Умань – 2024

Реферат

на кваліфікаційну роботу магістра «Розвиток системи соціального страхування в Україні»

студентки факультету економіки і підприємництва
Уманського національного університету садівництва
(спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Дужченко Катерина Ігорівна

Соціальне страхування відіграє вагому роль при здійсненні соціального захисту громадян від соціальних ризиків. Будучи важливим елементом соціальної економіки, воно виступає свого роду лакмусовим папірцем, який характеризує проблеми та недоліки існуючої системи соціального захисту. Низький рівень соціальної захищеності громадян є вкрай актуальною проблемою сьогодення, що створює передумови для пошуків нових напрямів реформування та модернізації соціального страхування в Україні.

В даній роботі, яка складається з трьох розділів, використано теоретичний матеріал із сучасних навчальних посібників, наукових статей та інших праць провідних науковців. Загальний об'єм роботи складає 57 сторінок, основний текст розміщений на 52 сторінках. Робота містить 18 рисунків, 7 таблиць, а також 3 додатки. Кількість використаних джерел становить 50 наукових праці та Інтернет-ресрсів.

Мета написання кваліфікаційної роботи магістра – аналіз та оцінка розвитку системи соціального страхування в Україні для обґрунтування рекомендацій щодо покращення її функціонування.

В першому розділі розглянуто теоретичні аспекти системи соціального страхування в Україні.

В другому розділі здійснено аналіз сучасного стану системи соціального страхування в Україні.

В третьому розділі окреслено шляхи вдосконалення системи соціального страхування в Україні.

Анотація

Кваліфікаційна робота магістра присвячена аналізу та оцінці розвитку системи соціального страхування в Україні з метою подальшого обґрунтування рекомендацій щодо покращення її функціонування.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальна політика, страхування життя, пенсія, пенсійне страхування.

Summary

The master's thesis is devoted to the analysis and evaluation of the development of the social insurance system in Ukraine in order to further substantiate recommendations for improving its functioning.

Keywords: social insurance, social policy, life insurance, pension, pension insurance.

ЗМІСТ

ВСТУП	**……**	4
РОЗДІЛ 1.	**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ….....…….....**	6
РОЗДІЛ 2.	**АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ……..……**	14
2.1	Стан функціонування Пенсійного фонду України…….……	14
2.2	Аналіз системи соціального забезпечення та соціальної допомоги на прикладі відділу обслуговування громадян № 1 і № 2 в м. Умань (сервісного центру) ГУ ПФУ в Черкаській області……	27
РОЗДІЛ 3.	**ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ……..…**	36
ВИСНОВКИ……...		50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..		52
ДОДАТКИ……...		55

ВСТУП

Сьогодні в Україні, яка торує шлях до цивілізованого суспільства, соціальна проблематика по мірі суспільних змін здобуває дедалі більшу увагу. Якість та ефективність вирішення найбільш гострих проблем соціального захисту населення безпосередньо залежать від управління, вміння вивчати проблеми, визначати їх чинники та наслідки, приймати управлінські рішення та забезпечувати їх якісне виконання Україна працює над гармонізацією системи соціального страхування з міжнародними стандартами та нормами. Це дослідження може допомогти виявити передовий досвід інших країн та запровадити його в українську систему. Останніми роками в українській соціальній сфері відбуваються інтенсивні реформи. Дослідження можуть допомогти оцінити ефективність цих реформ і визначити шляхи подальшого вдосконалення систем соціального страхування.

Вагомий внесок у дослідження проблем соціального страхування та шляхів їх подолання здійснили такі вчені як: В. Безугла, С. Березіна, Н. Внукова, Г. Григораш, А. Дутчак, О. Кириленко, Г. Козоріз, Ю. Конопліна, С. Кропельницька, М. Мальований, О. Петрушка, В. Плиса, І. Серватинська, С. Юрій та інші.

Науковці звертають увагу на необхідність ефективного реформування системи соціального страхування в Україні з метою всебічного соціального захисту всіх верств населення.

Сучасні системи соціального страхування в розвинутих країнах світу становлять базу соціального захисту населення. Заснований на страхових принципах механізм фінансового забезпечення соціально вагомих цілей вже багато років займає провідне місце в системі соціального страхування. Така стійкість пояснюється гнучкістю і адаптованістю цього інституту соціального захисту до умов ринкової економіки. Характерні ознаки існуючої системи соціального страхування в Україні обумовлені певними історичними особливостями її становлення. За роки незалежності українська система соціального страхування в багатьох аспектах була модернізована, проте її

можливості і надалі не відповідають необхідним параметрам для забезпечення гідного соціального захисту громадян.

Методи дослідження. Кваліфікаційна робота магістра ґрунтується на діалектичному методі пізнання з використанням системного підходу для аналізу теоретичних і практичних аспектів стратегічного планування та його впровадження. Для теоретичного узагальнення, визначення сутності досліджуваних понять, формування висновків і пропозицій застосовувався абстрактно-логічний метод. Сучасний стан соціального страхування в Україні досліджувався за допомогою статистично-економічного методу.

Реформування системи соціального страхування України зумовлено необхідністю запровадження нової більш ефективної та економічного обґрунтованої системи забезпечення життєдіяльності людей, які з незалежних від них причин опинилися в скрутному матеріальному становищі та потребують соціального захисту.

В умовах соціально-економічної кризи реформа системи соціального страхування повинна зайняти провідну роль у започаткованих Україною економічних перетвореннях, адже в державах з соціально-орієнтованою економікою обов’язково є соціальне страхування, яке забезпечує підтримку значної частини суспільства.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи магістра. Основні положення та результати наукового дослідження обговорювались на V Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції *«Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення»* (м. Умань, », 6 червня 2024 р.).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Соціальне страхування виступає важливим елементом соціальної політики, надаючи фінансову підтримку громадянам у разі настання таких життєвих ризиків, як хвороба, втрата роботи, пенсійний вік, інвалідність тощо. Його необхідність і значущість обумовлені низкою важливих факторів. У системі України соціальне страхування має вирішальне значення для забезпечення соціальної та економічної стабільності держави.

Сукупність факторів, що актуалізують соціальне страхування в Україні згруповано та представлено на рис. 1.1.

Сукупність факторів, що актуалізують соціальне страхування в Україні

- **Економічна нестабільність**
  Забезпечує фінансову підтримку в умовах інфляції, коливання валютних курсів та проблем на ринку праці
- **Високий рівень безробіття**
  Підтримка безробітних, особливо серед молоді, допомагає зменшити соціальну напругу
- **Доступ до медичних послуг**
  Медичне страхування дозволяє громадянам отримувати якісну медичну допомогу
- **Пенсійне забезпечення**
  Сприяє стабільному забезпеченню літніх людей у умовах старіння населення
- **Соціальна підтримка сімей**
  Виплати для сімей з дітьми допомагають зменшити дитячу бідність
- **Захист осіб з інвалідністю**
  Підтримка для осіб з інвалідністю та тимчасово непрацездатних сприяє їхньому соціальному виключенню
- **Довіра до держави**
  Ефективна система підвищує довіру до державних інституцій та сприяє соціальній стабільності

Рис. 1.1. Сукупність факторів, що актуалізують соціальне страхування в Україні

Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [2-3; 6; 9].

Необхідність ефективної системи соціального страхування обумовлена низкою специфічних факторів, притаманних українському суспільству та економіці. Соціальна політика є одним із ключових елементів, що регулюють рівень добробуту населення в країнах, що розвиваються. На місцевому рівні структуру соціального забезпечення України утворюють регіональні управління, а сама система соціального захисту має розгалужену мережу установ, які надають допомогу окремим групам населення. Ці установи мають складну ієрархію: від регіональних центрів до багатопрофільних команд фахівців, що включають соціальних працівників, представників інших організацій і волонтерів. Однак для ефективного використання коштів потрібен більш узгоджений підхід до управління фінансами та організацією, оскільки в Україні соціальна політика більше орієнтована на фінансування бюджетних програм, ніж на надання адресної допомоги окремим категоріям громадян.

За час становлення державності система соціального захисту в Україні зазнала значних змін, пройшовши шлях від пострадянської системи «зрівнювання» до європейської моделі «диференціації». Однак, як зазначають багато науковців, ці зміни здебільшого носять теоретичний характер, стосуючись переважно методів залучення фінансування та механізмів соціальних виплат. Україна взяла на себе розширені зобов'язання щодо дотримання міжнародних соціальних стандартів, що потребує диверсифікації каналів виплат і передачі частини соціальних функцій від центрального уряду домогосподарствам та корпоративному сектору. Всі країни-члени Ради Європи ратифікували Європейську соціальну хартію; Україна підписала цей документ 7 травня 1996 року і ратифікувала його лише 14 вересня 2006 року Законом № 137V.

Оскільки об’єктами та суб’єктами соціальної політики виступають з однієї сторони державні інститути, а з іншої – населення країни, то доцільно розглядати комплексну систему соціального захисту як державний інститут опіки найменш захищеного прошарку населення (рис. 1.2).

Згідно з інституційною парадигмою, "соціальний захист населення – це відносини між суспільством і соціально вразливими групами, які спрямовані на забезпечення цих груп економічними благами (соціальні виплати, допомоги, компенсації, пільги, податкові знижки та кредити) з метою дотримання чинних у країні соціальних стандартів. Це відбувається через діяльність спеціальних інститутів, таких як соціальні гарантії, соціальні стандарти, соціальні нормативи, а також державні й громадські організації, фонди, установи, корпоративні та міжнародні організації." [1-2].

Рис. 1.2. Система соціального захисту населення
Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [3-5; 8; 11].

Через складну ієрархію інститутів соціального захисту в Україні важко відстежувати джерела фінансування соціальних витрат на державному та

місцевому рівнях. Статистика показує, що соціальна сфера в країні недофінансована через недостатнє бюджетне забезпечення. У країнах Європи соціальні видатки є пріоритетними в держбюджетах, де основну частину коштів спрямовують на соціальні потреби. Уряду України слід встановити мінімальні державні стандарти, що визначатимуть мінімальні показники якості та обсягу соціальних послуг, які не повинні опускатися нижче певного рівня. На відміну від світової практики, де у разі нестачі фінансування не скорочуються конкретні соціальні програми, в Україні подібні скорочення досить поширені. Оскільки соціальний сектор охоплює питання зайнятості, безробіття, охорони здоров'я, освіти та науки, соціальні програми повинні не тільки захищатися урядом, але й переглядатися та збільшуватися при зростанні бюджетних доходів [2].

Основні причини недофінансування соціальної сфери в Україні полягають не лише в нестачі державних коштів і дефіцитах місцевих бюджетів, але й у відсутності нових, нетрадиційних для країни джерел фінансування, таких як створення соціальних фондів і залучення приватного бізнесу. Фінансування соціальної сфери є комплексною підсистемою фінансово-кредитного механізму, яка охоплює методи покриття витрат, фінансовий вплив на соціально-економічні процеси та різні грошові фонди (рис. 1.3). Під фінансовим забезпеченням соціальної сфери розуміється цілісна система організації фінансових відносин, що включає різноманітні форми, методи та інструменти реалізації, спрямовані на мобілізацію і розподіл фінансових ресурсів для забезпечення ефективного функціонування соціальної сфери, відповідно до завдань і соціальних функцій держави [5-6]. З рис. 1.3 видно, що система фінансування соціальної сфери складається з бюджетних та позабюджетних коштів.

Науковець А.М. Гриненко зазначає, що перші офіційні кроки в розвитку страхування в Україні належать до 90-х років XIX століття. Зокрема, у 1899 році в південному регіоні країни почало функціонувати Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів і ремісників, яке забезпечувало

страхування від нещасних випадків для їхніх робітників і службовців [2-4]. Вже у 1903 році було прийнято Закон «Про відповідальність підприємців за нещасні випадки з працівниками», який запровадив компенсації постраждалим на виробництві працівникам. Цей закон став основою для страхування робітників на випадок травм і захворювань. Сьогодні в Україні діє розвинена система соціального страхування, закріплена на законодавчому рівні [3-5; 11-13].

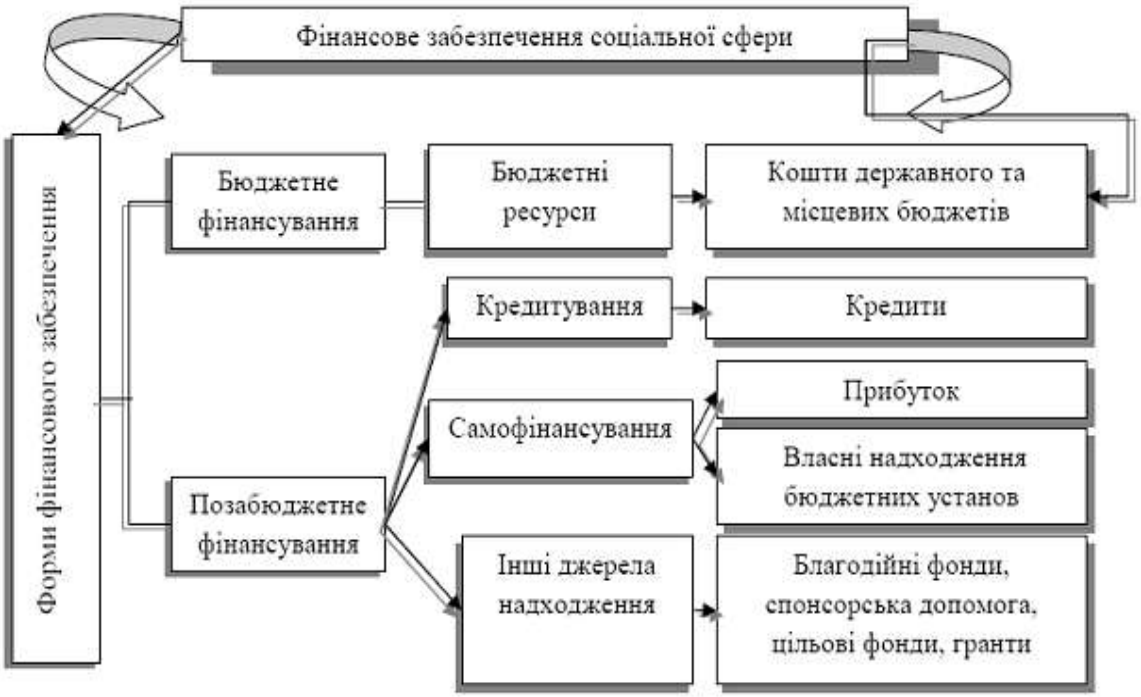

Рис. 1.3. Система фінансового забезпечення соціальної сфери

* Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [35-37].

Позабюджетне фінансування забезпечується через самофінансування, залучення коштів з альтернативних джерел та кредитування. В Україні рідко використовуються додаткові джерела для фінансування соціальної сфери, серед яких можуть бути спонсорські внески, фінансування з державних цільових фондів, а також надходження від громадських та благодійних організацій.

Фінансування системи соціального захисту в Україні здійснюється з державного бюджету та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування (рис. 1.4).

Науковець А.М. Гриненко зазначає, що перші офіційні кроки в розвитку страхування в Україні належать до 90-х років XIX століття. Зокрема, у 1899

році в південному регіоні країни почало функціонувати Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів і ремісників, яке забезпечувало страхування від нещасних випадків для їхніх робітників і службовців [2-4]. Вже у 1903 році було прийнято Закон «Про відповідальність підприємців за нещасні випадки з працівниками», який запровадив компенсації постраждалим на виробництві працівникам. Цей закон став основою для страхування робітників на випадок травм і захворювань. Сьогодні в Україні діє розвинена система соціального страхування, закріплена на законодавчому рівні [3-5; 11-13].

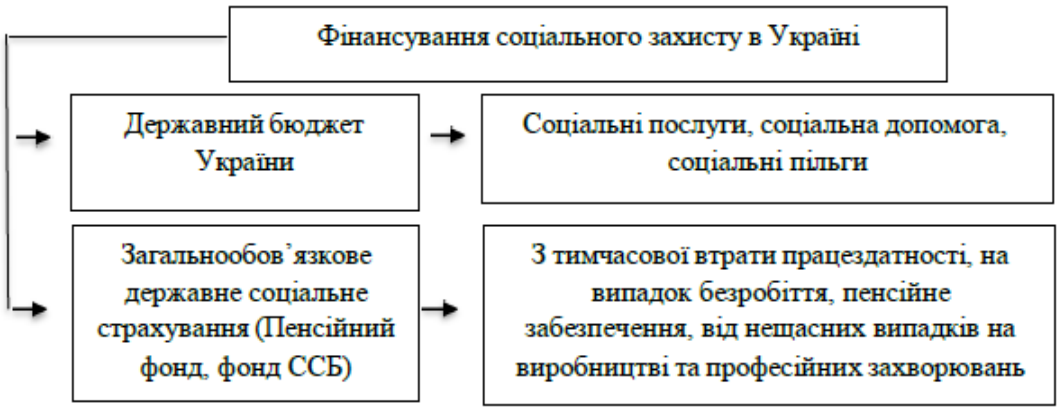

Рис. 1.4. Організація фінансування соціального захисту в Україні
* Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [32-35].

Дослідниця Б.О. Зайчук зазначає, що наступним важливим етапом у розвитку соціального страхування в Україні стала поява обов'язкового страхування. Так, згідно із законодавством Російської імперії, прийнятим у 1912 році та доповненим у 1917 році, було запроваджено обов'язкове страхування на випадок хвороби, пологів і трудового каліцтва. Це страхування здійснювалося через лікарняні каси, які займалися страхуванням на випадок хвороби і пологів, а також через товариства, що забезпечували страхування у випадках трудового каліцтва. Важливою подією стало ухвалення 11 грудня 1917 року першого у світі положення про страхування на випадок безробіття, яке охоплювало всіх робітників і службовців, крім тих, чий заробіток перевищував середній тримісячний дохід у даному регіоні. Згодом, 15

листопада 1921 року, Радою народних комісарів було підписано Декрет «Про соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею» [12-13].

М.І. Мальований зазначає, що після здобуття незалежності Україна постала перед необхідністю створення національного законодавства з пенсійного забезпечення та розробки нової державної стратегії соціального захисту, яка б відповідала умовам ринкової економіки та підвищувала рівень захищеності пенсіонерів. У зв'язку з цим, у 2004 році набули чинності закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (де термін «пенсійне забезпечення» було замінено на «пенсійне страхування») та «Про недержавне пенсійне забезпечення», що започаткували нову систему пенсійного страхування [19-22]. У 2010 році був прийнятий Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який регулює правові й організаційні аспекти збору та обліку єдиного соціального внеску, а також умови його нарахування та сплати [34]. Дослідниця Л.І. Ричік, аналізуючи джерела, зазначає, що деякі науковці, зокрема Н. Внукова та Н. Кузьминчук, виділяють чотири основні етапи розвитку системи соціального страхування в незалежній Україні [43].

Перший етап (1990–1998 рр.) включав початкові заходи в реформуванні системи соціального страхування в Україні, зокрема законодавче закріплення основ соціального страхування в Законі «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та створення Пенсійного фонду України.

На другому етапі (1999–2000 рр.) було закладено основу для переходу на персоніфікований облік у пенсійній системі, що базувався на Європейському кодексі соціального забезпечення (1964 р.) та рекомендаціях Міжнародної організації праці (1944 р.).

Третій етап (2001 р.) відзначався впровадженням додаткових видів соціального страхування, таких як обов'язкове державне страхування на випадок безробіття, страхування від нещасних випадків на виробництві та

професійних захворювань, а також страхування на випадок тимчасової втрати працездатності й витрат, пов'язаних із похованням.

Четвертий етап (2002–2009 рр.) характеризувався переходом до оформлення пенсій безпосередньо через Пенсійний фонд, законодавчим закріпленням недержавного пенсійного забезпечення та розробкою проектів законів про медичне соціальне страхування [6-7; 14; 33].

Авторка дослідження виділяє п’ятий етап реформування (2010 р. – дотепер), що ознаменувався запровадженням єдиного соціального внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування. Цей внесок перерозподіляється згідно з нормативами між Пенсійним фондом та фондами соціального страхування. Крім того, було здійснено кроки в напрямку накопичувальної системи пенсійного страхування та підвищено пенсійний вік, який залишався незмінним протягом 80 років [43].

Визначення поняття «соціальне страхування» різняться, проте цікаве трактування надає Національний університет «Києво-Могилянська академія», де соціальне страхування визначається як встановлена державою система, що забезпечує громадянам соціальні послуги та матеріальну підтримку у разі хвороби, втрати годувальника, безробіття з незалежних від громадянина причин, старості та інших випадках, передбачених законом. Фінансування цієї системи здійснюється через страхові внески роботодавців і працівників, а також бюджетні асигнування, якщо це передбачено законодавством.

Дослідник О.В. Адамик визначає соціальне страхування як джерело матеріального забезпечення для громадян у випадках безробіття, хвороби, нещасного випадку та в старості. Він розглядає його як обов’язкову загальнонаціональну систему взаємодопомоги, здатну досягти максимальної ефективності за умов охоплення всього населення і широкого спектра ризиків. Метою є захист усіх громадян від факторів нестабільності, що, на думку автора, допомагає зменшити соціальні відмінності [1]. Закон України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування» визначає його як систему прав і гарантій, яка забезпечує страхові виплати і соціальні послуги для

застрахованих осіб, фінансуючись через Фонд соціального страхування України [28].

Таким чином, соціальне страхування забезпечує матеріальну підтримку громадян у разі життєвих ризиків. Однак, через обмежений рівень економічного розвитку Україна поки що не в змозі повністю реалізувати ефективну систему соціального страхування, що відповідала б сучасним потребам.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Стан функціонування Пенсійного фонду України

Система соціального страхування в Україні сьогодні відіграє важливу роль у забезпеченні соціального захисту населення, проте стикається з низкою викликів та потребує подальшого реформування для підвищення ефективності. В Україні розвиток ринкової економіки та поява нових власників підприємств сприяли підвищенню значення соціального страхування. Нині цей сектор зосереджується на аналізі діяльності соціальних фондів (Фонду соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування, Пенсійного фонду), удосконаленні механізмів покриття соціальних ризиків і виплат.

Серед недоліків у системі управління фондами соціального страхування – великі штати та випадки нецільового використання коштів, що вимагає нового підходу до їхнього управління. Використання коштів Пенсійного фонду регулюється статтею 73 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і охоплює пенсійні виплати за принципом солідарності, надання соціальних послуг, оплату послуг із виплати пенсій, створення резервів та фінансування адміністративних витрат [28].

Основні завдання Пенсійного фонду включають виплату трудових і соціальних пенсій (за віком, інвалідністю, у разі втрати годувальника тощо), фінансування державних соціальних програм, підтримку пенсіонерів із низькими доходами, фінансування догляду за дітьми, витрати на поховання

пенсіонерів, виплати допомоги для одиноких людей, інвалідів, а також допомоги жертвам політичних репресій.

Аналіз динаміки ВВП, показників бюджету Пенсійного фонду і фонду оплати праці за 2019-2023 рр. свідчить про те, що темпи зростання видатків Пенсійного фонду випереджають ріст ВВП та фонду оплати праці (табл. 2.1).

Динаміка основних фінансових показників діяльності Пенсійного фонду України за 2019-2023 рр.*

Показник	2019		2020		2021		2022		2023	
	млн грн	приріст, %	млн грн	приріст, %	млн грн	приріст, %	млн грн	приріст, %	млн грн	приріст, %
Номінальний ВВП	720731,0	132,5	949864,0	131,8	1046500	110,2	1086935	103,9	1177000	108,29
Доходи ПФУ	101379,8	140,4	143488,2	141,5	148372,7	103,4	183565,2	123,7	193452,4	105,39
Власні доходи ПФУ	75531,6	139,1	101949,9	135,0	99781,7	97,9	119342,7	119,6	150214,3	125,87
Видатки ПФУ	99940,5	135,0	150349,1	150,4	165590,0	110,1	191472,7	115,6	209007,8	109,16
Дефіцит бюджету ПФУ	25 848,2	144,4	41 538,3	160,7	48 591,0	117,0	64 086,5	131,9	36 019,9	56,2

**Джерело*: узагальнено та розраховано на осонові даних Пенсійного фонду України.

Таблиця 2.1

Порівняльний аналіз співвідношення доходів і видатків Пенсійного фонду за період 2019-2023 рр. свідчить про зростання диспропорцій між видатками Пенсійного фонду та його доходами: у 2019 р. цей показник становив 2,5 %**,** у 2021 р. – 11,6%, у 2023 р. – 7,5%. Динаміку доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду за 2019-2023 рр. наведено на рис. 2.1.

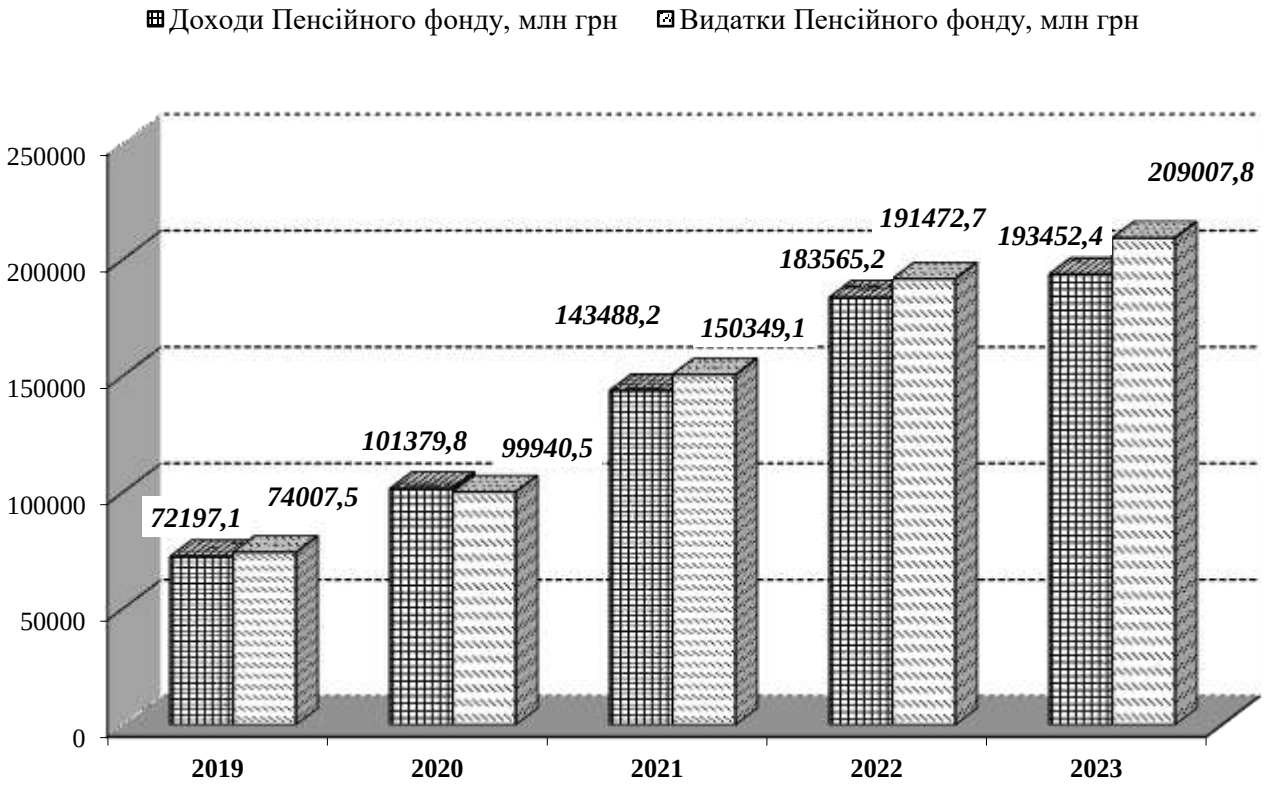

Рис. 2.1. Динаміка доходів і видатків Пенсійного фонду України за 2019-2023 рр., млн грн

[*Джерело*: узагальнено та побудовано на основі даних Пенсійного фонду України].

Сьогодні громадяни України гостро обговорюють питання пенсійного забезпечення, яке не відповідає належному рівню. Основні проблеми полягають у розбалансованості доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду України, значному дефіциті бюджету та недоліках у зборі обов'язкових платежів, встановлених законодавством [1-3; 6]. До факторів, що негативно впливають на дохідну частину бюджету Пенсійного фонду та загалом на економіку країни, належать великий обсяг пільг, недостатній рівень заробітних плат для забезпечення потреб населення, тінізація ринку праці тощо.

Пенсійний фонд України, як головний орган, що забезпечує соціальний захист населення, є найбільшим позабюджетним цільовим фондом країни, відповідальним за управління фінансами державної пенсійної системи та забезпечення її стабільності. Його діяльність регулюється численними законодавчими та нормативними актами, що визначають основні завдання і функції фонду, зокрема збір і розподіл обов'язкових страхових внесків, призначених для виплати пенсій і соціальних допомог.

Пенсійна система охоплює такі категорії населення, як: непрацездатні особи похилого віку, люди з інвалідністю та особи, які втратили годувальника. Для них передбачені виплати у формі пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, компенсаційних або додаткових виплат.

Основними джерелами надходжень до Пенсійного фонду, які спрямовуються на виплату пенсій та інших страхових виплат, є:

- суми єдиного соціального внеску (ЄСВ);
- кошти, що надходять з державного бюджету;
- інвестиційний дохід від розміщення резервних коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду у майбутньому;
- штрафи та санкції з юридичних і фізичних осіб за несвоєчасну сплату страхових внесків;
- благодійні внески від фізичних і юридичних осіб;
- добровільні внески;
- надходження з інших соціальних фондів у зв'язку з настанням передбачених ними страхових випадків [12-13; 15].

Впродовж 2019-2023 рр. спостерігається тенденція зростання сукупних доходів Пенсійного фонду, загалом протягом цих років дохід зріс із 244 263 до 293 240 млн грн або на 20,1%. Єдиний соціальний внесок складає найбільшу частку надходжень у формуванні дохідної частини бюджету фонду. Станом на 2022 р. загальна дохідна база фонду із врахуванням залишку на початок року становила 293 240 млн грн, з яких єдиний соціальний внесок становить 158 910

млн. грн. або 54,2%, кошти державного бюджету - 133 460 млн грн (45,5%) та інші надходження у розмірі 870 млн грн (0,3%) [3; 25].

Значну питому вагу у формуванні бюджету Пенсійного фонду складають кошти із державного бюджету України, які у 2023 р. склали 45,5% від усіх надходжень. За рахунок цих грошових ресурсів здійснювались такі види фінансування:

- виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами - 64,8 млрд грн;
- сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за деякі категорії застрахованих осіб - 12,6 млрд грн;
- покриття дефіциту Пенсійного фонду України - 56,1 млрд грн [3-4; 11].

У зв’язку із відсутністю збалансування між дохідною і видатковою частинами бюджету Пенсійного фонду спостерігається заборгованість у платежах. Загальна заборгованість платежів до Фонду станом на початок 2023 р. становить 21 млрд грн, порівняно із відповідним періодом 2022 р. вона зросла на 2,1 млрд грн (11,1 %) [5-7].

Основними причинами виникнення заборгованості є:

- зростання заборгованості із заробітної плати;
- недостатність коштів для покриття витрат на виплату пільгових пенсій;
- загальний економічний стан державних підприємств.

Таким чином, на формування та зміну доходів бюджету Пенсійного фонду впливають об’єктивні фактори, такі як демографічне навантаження, дисбаланс внесків роботодавців і працівників у систему пенсійного страхування, відсутність ефективної політики формування надходжень до Пенсійного фонду України, а також відсутність довгострокової стратегії розвитку пенсійного забезпечення.

Для того, щоб оцінити та проаналізувати діяльність Пенсійного фонду потрібно дослідити динаміку складу та структури його доходів за 2019-2023 роки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка доходів Пенсійного фонду України за 2019-2023 рр. *, тис. грн.

Показник	2019	2021	2023	Темп приросту, %	
				2021 р. до 2019 р., (+, –)	2023 р. до 2021 р., (+, –)
Власні надходження	97 046,8	110 011,1	92 561,10	13,36	-15,86
Надходження коштів загального фонду Державного бюджету	14 832,3	14 471,0	14 100,80	-2,44	-2,56
Надходження коштів спеціального фонду Державного бюджету	2 921,5	2 450,3	1 916,00	-16,09	-21,80
Надходження коштів з Фонду загальнообов'язкового держа-вного соціального страхування України на випадок безробіття	5,7	25,5	30,30	347,37	18,82
Надходження коштів по перерозподілу	103 116,7	112 812,6	91 707,60	9,40	-18,70
Надходження коштів Фонду загальнообов'язкового держа-вного соціального страхувауня від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань України	73,9	54,8	41,90	-25,85	-23,54
Всього доходів	**217 996,9**	**227 548,1**	**107 786,50**	**4,38**	**-52,63**

**Джерело:* побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.

Такий спад власних надходжень до пенсійного фонду в 2021 році пояснюється, насамперед, кризовим становищем в країні, оскільки саме така ситуація спричинила значне скорочення робочих місць, що в свою чергу знизило надходження від сплати соціальних внесків.

Надходження коштів загального фонду Державного бюджету України склали у 2021 році 14 471,0 тис. грн, що на 361,3 тис. грн менше ніж в 2019 році. Це пояснюється збільшенням власних надходжень до Пенсійного фонду в 2019 році. В 2023 році кошти Державного бюджету зменшилися до 14 100,80 тис. грн і це свідчить про проблематичність діяльності Пенсійного фонду в даному періоді.

Надходження коштів спеціального фонду Державного бюджету 2021 році становили 2 450,3 тис. грн, це на 470,2 тис. грн менше ніж у 2018 році. У 2023

році даний показник склав 1 916,00 тис. грн. Зменшення надходжень коштів спеціального фонду Державного бюджету у 2023 році спричинене знову ж таки зменшенням кількості працюючих внаслідок економічних проблем в країні.

Така ж ситуація спостерігається і з надходженням коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань, а саме в 2019 році кошти фонду становили 73,9 тис. грн, проте в 2021 році зменшилися на 19,1 тис. грн і склали 54,8 тис. грн. В 2023 році ситуація погіршилася і кошти від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань зменшилися до 41,90 тис. грн.

Загальні доходи до Пенсійного фонду протягом останніх трьох років поступово зростали і в 2021 році становили 227 548,1 тис. грн, що на 9551,2 тис. грн більше ніж в 2018 році. У 2023 році надходження до Пенсійного фонду зменшилися на 52,63 % і склали 107 786,50 тис. грн. Звичайно таке зменшення загальних доходів є досить негативним моментом у діяльності пенсійного фонду, проте, на жаль, воно супроводжується зростанням надходжень коштів Державного бюджету.

На фінансування пенсійних виплат із загального фонду Державного бюджету з початку 2023 року надійшло 14 100,8 тис грн; спеціального фонду 1 916,0 тис грн; по перерозподілу з головного управління надійшло - 863,6 тис. грн; надходження коштів з Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань склали 41,9 тис грн; з Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття – 30,3 тис грн.

На рис. 2.2. відображено динаміку соціальних внесків в Україні у 2019-2023 рр. Таким чином, фінансування ПФУ характеризується нестабільністю, що відповідно визначає динаміку видаткової частини.

Порівняно з країнами ЄС, в Україні соціальні внески як частка доходу були вищими у 2019-2023 роках (рис. 2.3), проте проблеми низького рівня фінансового забезпечення були системними.

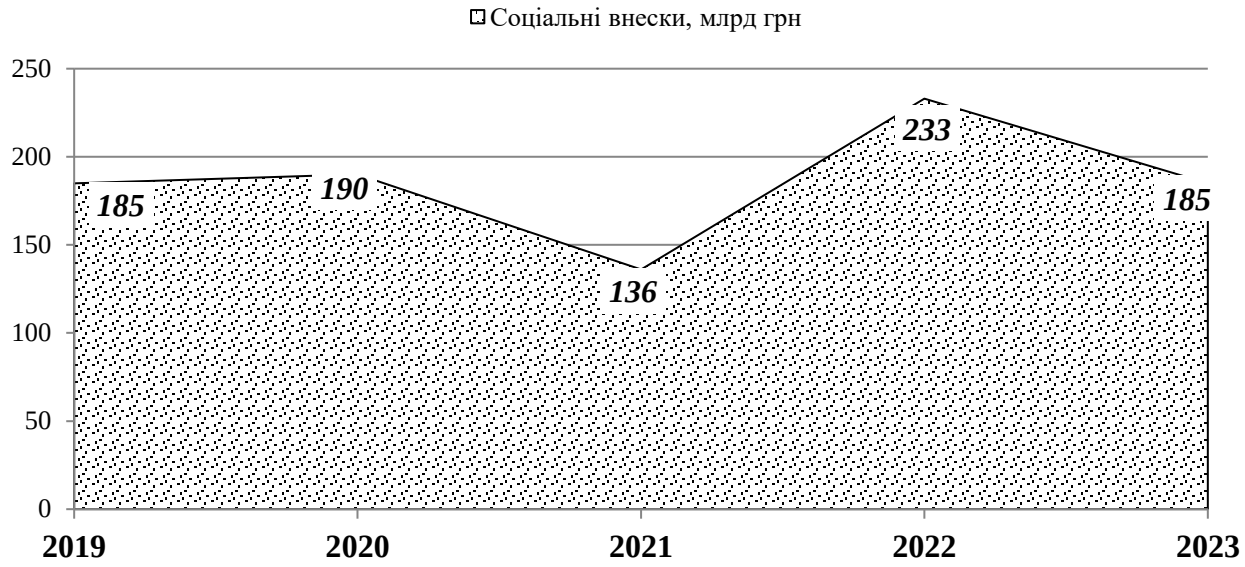

Рис. 2.2. Динаміка соціальних внесків в Україні у 2019-2023 рр., млрд грн
Джерело: Побудовано та розраховано за даними джерел [11-12].

При цьому, в Україні порівняно з Чехією рівень соціальних внесків був значно меншим: в середньому на 13,64 % за 2019-2023 роки, зокрема в Україні показник становив 20,23 % у 2019 році, тоді як у Чехії – 47,12 %. Така ж ситуація порівняно з Польщею: в середньому показник у Польщі більший за показник в Україні на 7,2% у 2019-2023 роках (40,28 соціальні внески від доходів становили у Польщі у 2019 році).

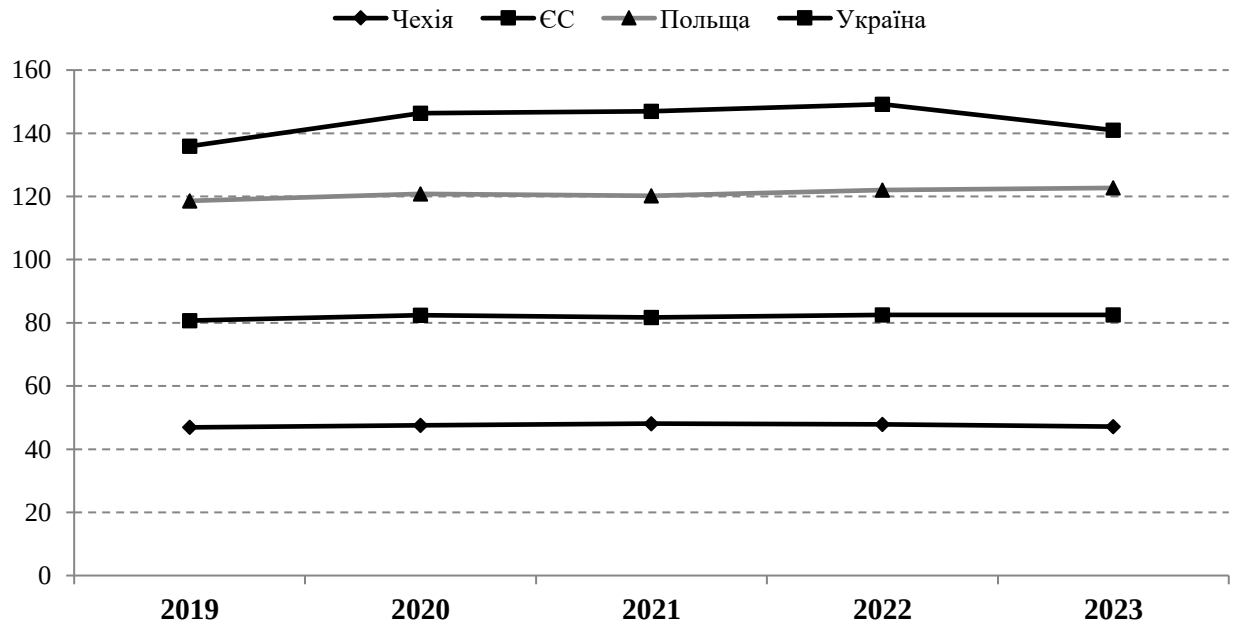

Рис. 2.3. Динаміка соціальних внесків в Україні у 2019-2023 рр., % від доходів
Джерело: Побудовано та розраховано за даними джерел [17-21; 44].

Фактично, у більш розвинених країнах ЄС частка соціальних внесків від доходів за період 1999-2018 років стабільно становила близько 32%, тоді як в Україні почала різко скорочуватися у 2014-2018 роках з початком нового етапу реформування пенсійної системи. Таким чином, з 2014 року в Україні формуються нові засади фінансування пенсійних виплат.

Пенсійна реформа, що розпочалася в Україні з 1991 року, включає використання перерозподільчих і накопичувальних пенсійних програм, побудованих на засадах пенсійного страхування. Перший рівень системи – солідарний, де пенсійні програми спрямовані на перерозподіл коштів. Загальнообов'язкова накопичувальна пенсійна система та недержавне пенсійне забезпечення засновані на принципах накопичення. Основною умовою успішної реалізації реформ є ефективне поєднання та використання цих двох систем.

Солідарна пенсійна система фінансово неспроможна забезпечити виплату пенсій у повному обсязі. Основна проблема полягає в недостатньому фінансовому забезпеченні пенсіонерів через дефіцит ресурсів Пенсійного фонду України.

ПФУ системно не може забезпечити виплату пенсій за рахунок власних надходжень. Відтак, за даними ПФУ обсяги доходів становили за січень-жовтень 2021 року склали 378,0 млрд грн (власні 226,7 млрд грн, з державного бюджету – 151,3 млрд грн); сума видатків у 2020 році склала 435,9 млрд грн, з різних джерел фінансування отримано 434,8 млрд грн (241,7 млрд грн власні доходи та 193,1 млрд грн з державного бюджету.

Негативні процеси в економіці спричинили різке погіршення рівня життя населення, загострили соціальну напруженість. В сучасних складних економічних умовах одним з основних напрямів діяльності держави є вирішення питань соціального страхування як основи надійного соціального захисту населення в Україні.

Станом на 2023 р. в Україні 75% громадян отримують пенсію за віком, 13% - по інвалідності, 4% - у зв’язку з втратою годувальника, 2% - за вислугу років, 5% - соціальні пенсії (рис. 2. 4).

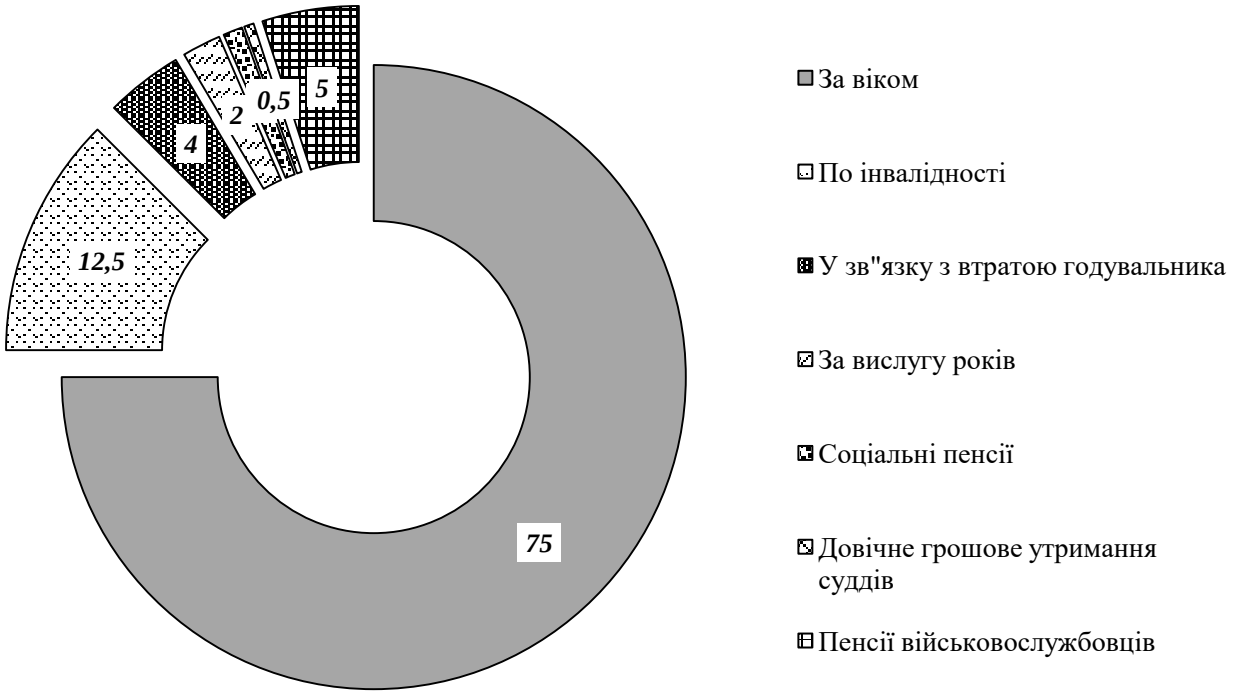

Рис. 2.4. Розподіл пенсіонерів по видах пенсій в Україні за 2023 р., %
**Джерело*: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.

При цьому, розподіл пенсіонерів по сумах призначених пенсій на 2023 р. доводить про наявність системної проблеми – відсутність суттєвої диференціації пенсій, за виключенням довічного грошового утримання суддів, розмір пенсії яких становить 51171,77 грн. Розмір пенсій за віком становить 3413,73 грн, по інвалідності 2641,19 грн, у зв’язку з втратою годувальника 3005,43 грн, за вислугу років 3060,75 грн, соціальні пенсії 1729,53 грн, пенсії військовослужбовців 5454,17 грн [3; 5; 11].

Таким чином, пенсійні виплати в Україні протягом досліджуваного періоду трансформації ПФУ перебувають на низькому рівні та мало диференційовані залежно від професії та категорії громадян (рис. 2.5). Це є основою проблемою фінансового компоненту функціонування ПФУ.

При цьому, кількість пенсіонерів у 2019 році становила 14520,3 тис. осіб, у 2021 році - 13749,8 тис. осіб, у 2023 році - 11349,187 тис. осіб. Це означає

скорочення кількості отримувачів виплат при несуттєвому рості виплат та суттєвих обсягах фінансування з коштів державного бюджету. У разі подальшого скорочення соціальних внесків як частки доходів громадян, ці проблеми будуть посилюватися

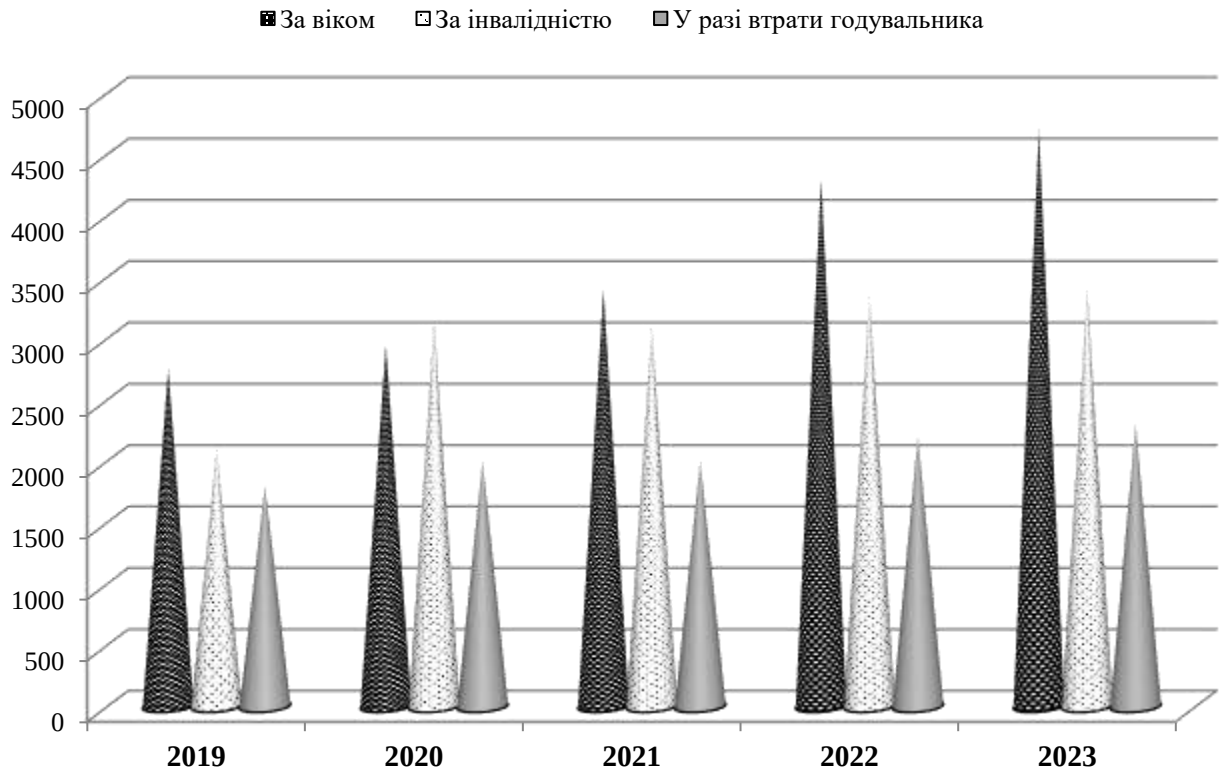

Рис. 2.5. Динаміка середнього розміру призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду України у 2019-2023 рр., грн

**Джерело*: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.

Дослідження показують, що фінансовий механізм здійснення пенсійних виплат, а також акумулювання та розподіл фінансових ресурсів залишаються без значних змін. Основними викликами для роботи Пенсійного фонду України залишаються системні проблеми, зокрема низький рівень диференціації пенсій та нестача фінансових ресурсів.

Фінансування Пенсійного фонду України відзначається нестабільністю, що впливає на динаміку його видаткової частини. Недостатнє фінансове забезпечення та низький рівень акумулювання власних коштів ПФУ значною мірою зумовлені нестачею платежів від економічних суб’єктів. Значне скорочення частки соціальних внесків у 2019–2023 роках негативно

позначається на доходах фонду, збільшуючи залежність від державного бюджету, що призводить до системного дефіциту власних ресурсів ПФУ. Солідарна пенсійна система фінансово неспроможна покрити пенсійні виплати в повному обсязі, тоді як третій рівень пенсійної системи залишається мало розвиненим в Україні. Ці фактори спричиняють низький рівень фінансового забезпечення пенсіонерів. Протягом періоду трансформації ПФУ пенсійні виплати залишаються на низькому рівні та слабо диференційовані залежно від професійної діяльності та соціальної категорії громадян.

У ринковій економіці соціальний захист населення забезпечується за рахунок фінансових ресурсів усіх економічних суб'єктів: домашніх господарств, підприємств та держави. Незважаючи на різноманітність джерел фінансування соціального захисту, ключову роль відіграють кошти, зосереджені у централізованих і децентралізованих фондах державних фінансів. Поряд з бюджетними ресурсами різних рівнів, вагоме джерело фінансування соціального захисту становлять кошти системи соціального страхування, зокрема Пенсійного фонду України. Саме через цю систему соціального страхування забезпечується добробут більшості громадян після завершення їхньої трудової діяльності або у разі соціальних ризиків, що призводять до тимчасової чи постійної втрати працездатності.

Першою формою соціального захисту, закріпленою законодавством України, є мінімальна заробітна плата. Однак на практиці її рівень залишається нижчим за прожитковий мінімум і ледь забезпечує базові потреби людини [5-6].

Динаміку зміни мінімальної заробітної плати у 2019-2023 рр. наведено на рис. 2.6.

Очевидно, що нинішній розмір мінімальної заробітної плати не здатен повноцінно задовольнити потреби працівника та його сім'ї. В таких умовах заробітна плата втрачає свою мотиваційну роль у відтворенні робочої сили та стимулюванні до праці [10-11].

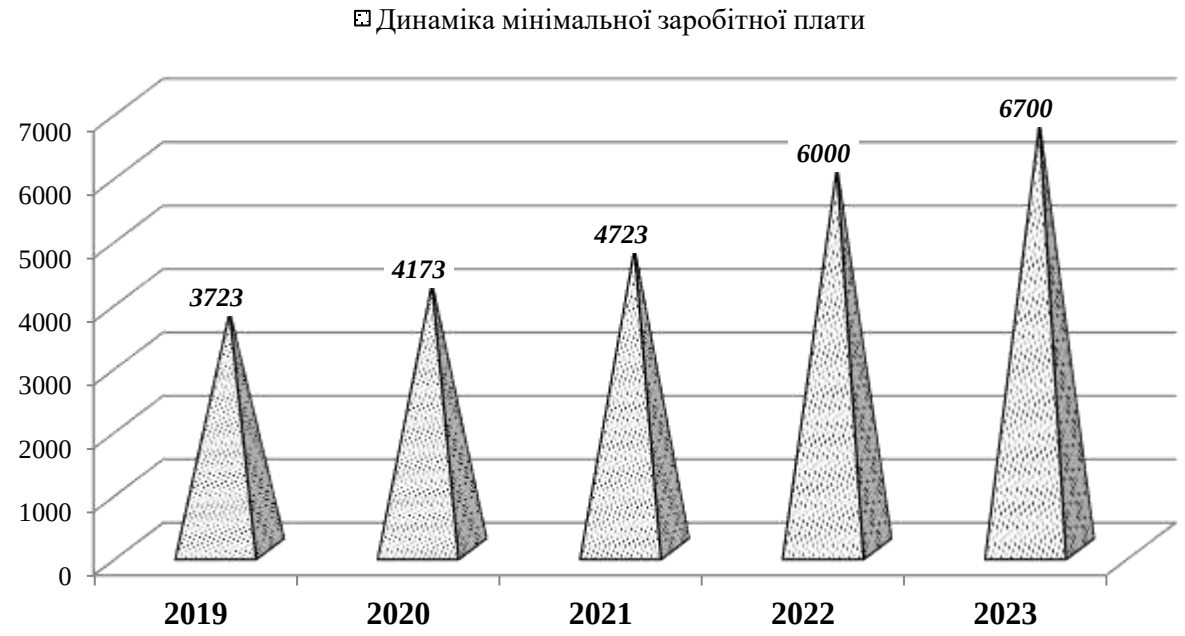

Рис. 2.6. Динаміка мінімальної заробітної плати у 2019-2023 рр., грн
**Джерело*: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.

Також зі зростання мінімальної заробітної плати населення України відбулися зміни в соціальному забезпеченні пенсіонерів, для більше детального аналізу розглянуто динаміку за 2019-2023 рр. (рис. 2.7).

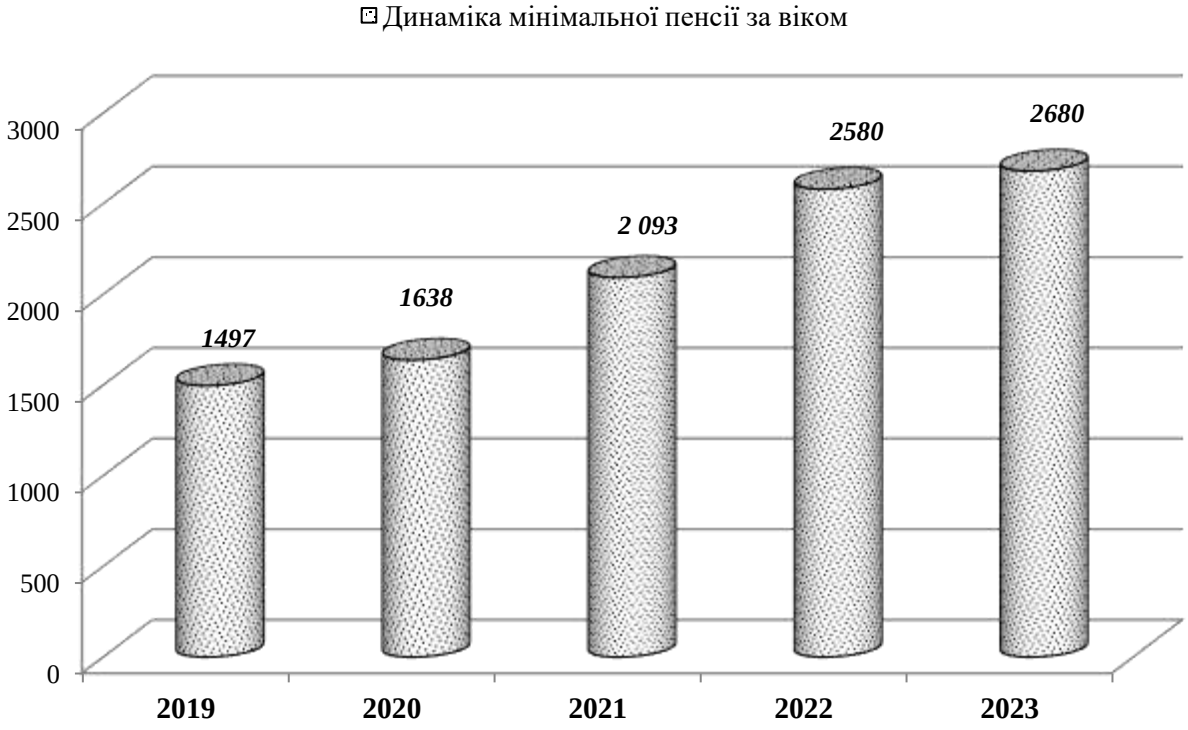

Рис. 2.7. Динаміка мінімальної пенсії за віком у 2019-2023 рр., грн
Джерело: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.

Отже, проаналізувавши рис. 2.6 та 2.7, можна бачити, що спостерігається тенденція до збільшення як мінімальної заробітної плати, так і мінімальної пенсії. Мінімальна заробітна плата у 2023 р. порівняно з 2019 р. збільшилась на 3232 грн (на 343,4%), основний скачок якої відбувся у 2023 р. з 1450 грн аж до 3200 (на 120,7%). Мінімальна пенсія за віком у 2023 р. порівняно з 2019 р. збільшилась на 689 грн (на 72,6%).

2.2 Аналіз системи соціального забезпечення та соціальної допомоги на прикладі відділу обслуговування громадян № 1 і № 2 в м. Умань (сервісного центру) управління обслуговування громадян ГУ ПФУ в Черкаській області

Демографічні перспективи та мінливі економічні умови свідчать, що пенсійна реформа є не разовим заходом, а постійним процесом, який зберігає свою актуальність [1-2]. Пенсійна реформа в Україні націлена на формування трирівневої системи: суттєве оновлення солідарної системи (перший рівень) і створення накопичувальної складової, яка охоплює загальнообов'язкове державне страхування (другий рівень) та недержавне пенсійне забезпечення (третій рівень). Крім того, реформа має просуватися в напрямі вдосконалення державного пенсійного забезпечення для окремих категорій населення та розширення неформального (четвертого) рівня пенсійної підтримки, що включає фінансову й нефінансову допомогу літнім людям і громадянам, які втратили працездатність, у рамках сім'ї або громади [7-9].

Для більш точного аналізу економічного стану пенсійного забезпечення в Уманському районі, доцільно провести порівняння загальних показників по району та Україні. Зіставлення середнього розміру пенсій у районі з даними по Україні, а також порівняння навантаження пенсіонерів на працездатне населення і співвідношення середньої пенсії в районі з мінімальним прожитковим мінімумом для непрацездатного населення дозволяє чітко оцінити рівень соціальної захищеності пенсіонерів як в Україні загалом, так і в Уманському районі зокрема.

За отриманими даними можна зробити такі висновки:

- середня пенсія за віком по Україні за досліджуваний період зросла на 265 грн, у тому числі в Уманському районі — на 200,5 грн;
- середня пенсія в районі протягом всього періоду перевищує прожитковий мінімум для непрацездатного населення, а цей показник коливається в межах 73%;
- навантаження на працездатне населення в районі знизилося за період дослідження на 34 пенсіонера на 1000 осіб працездатного населення, хоча цей показник залишається значно вищим порівняно з загальноукраїнським рівнем.

Для більш чіткого аналізу забезпеченості пенсіонерів Уманського району засобами для існування відобразимо графічно відношення середньої пенсії за віком у районі з даними середньої пенсії та прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб по Україні (рис. 2.8.).

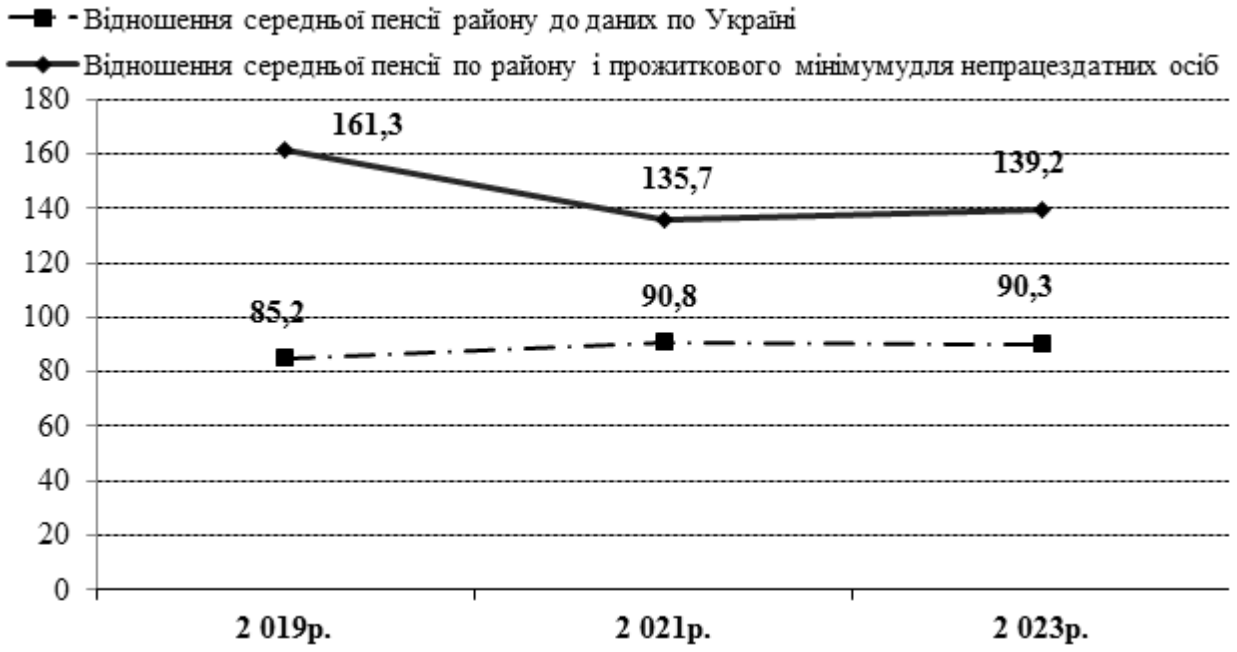

Рис. 2.8. Відношення показників середньої пенсії за віком та прожиткового мінімуму (для непрацездатних осіб) до показників середньої пенсії за віком по Уманському району, %

**Джерело*: побудовано на основі даних Пенсійного фонду України.

За даними рис. 2.8 можна стверджувати, що на протязі 2019-2023 рр. середня пенсія за віком по району була нижча за відповідні показники розміру

пенсії за віком по Україні. Стосовно відношення середньої пенсії за віком по району до показників прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, то вона перевищує цей мінімум за весь досліджуваний період, найбільше дане співвідношення у 2019 р. 161,3%, а найменше у 2021 р. – 135,7%.

Для кращого аналізу навантаження на працездатне населення у районі графічно зобразимо показники навантаження пенсіонерів на 1000 працездатних осіб в Україні та по району (рис. 2.9).

За даними рис. 2.9 можна стверджувати, що по Україні за досліджуваний період спостерігається тенденція до зростання навантаження на працездатне населення від 397 пенсіонерів на 1000 осіб працездатного населення у 2019 р. до 406 пенсіонерів на 1000 осіб працездатного населення у 2023 р.

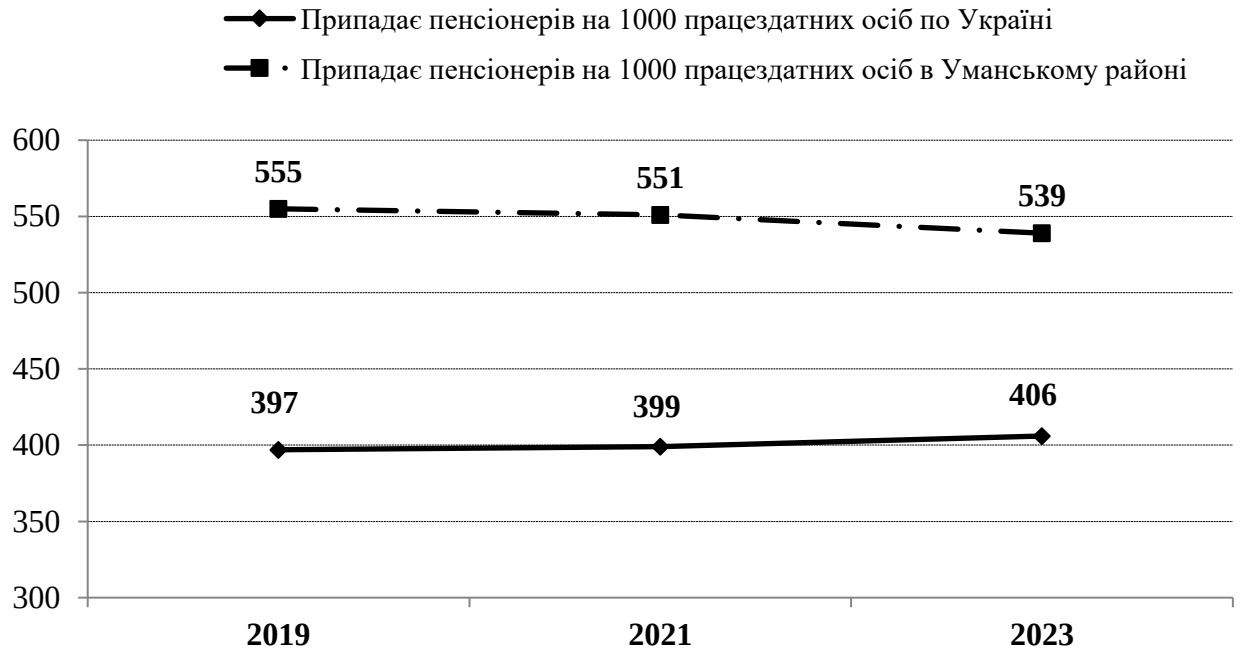

Рис. 2.9. Навантаження на працездатне населення в Україні та в Уманському районі за 2019-2023 рр., чол.

[*Джерело*: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області].

Стосовно навантаження по району, то за даний період ми можемо спостерігати тенденцію до зменшення від 555 осіб у 2019 р. до 539 пенсіонерів у 2023 р. на 1000 осіб працездатне населення, що свідчить про взаємообернені тенденції в рівнях навантаження на працездатне населення, але також як видно з рисунку можна стверджувати, що за досліджуваний період показники

навантаження на працездатне населення в Уманському районі значно вище за показники по Україні.

Таблиця 2.3

Динаміка та структура платників внесків на загальнообов'язкове державне страхування у відділі обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області*, осіб

Показник	2019		2021		2023		Відхилення 2023 р. від 2019 р., %
	Кількість, осіб	Питома вага, %	Кількість, осіб	Питома вага, %	Кількість, осіб	Питома вага, %	
Фізичні особи	554	74,0	534	79,7	426	69,5	- 4,5
Юридичні особи	195	26,0	136	20,3	214	30,5	4,5
Всього платників	749	100	670	100	640	100	-8,5

* *Джерело:* дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області.

За даними табл. 2.3 можна дійти висновку, що у 2023 р. порівняно з 2019 р. чисельність платників внесків на загальнообов'язкове пенсійне страхування зменшилась на 109 особи, в тому числі на 19 осіб збільшилась кількість юридичних осіб та на 128 осіб зменшилась кількість фізичних осіб.

Стосовно структури платників внесків (рис 2.10), то основну їх частину становлять платники-фізичні особи та їх питома вага коливається від 73,9 % у 2019 р. і до 66,5% у 2023 р.

Загалом, зміни в динаміці платників страхових внесків можна пояснити загостренням економічної ситуації в районі та скороченням кількості підприємств, що ведуть свою діяльність на його території. Наступна діаграма дозволяє дослідити структуру платників внесків за сферами діяльності та юридичним статусом.

Згідно з даними на рис. 2.10, основну частку платників внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в Уманському районі складають платники єдиного податку – 59%, або 322 особи. За ними слідують платники єдиного соціального внеску на загальних умовах – 29,4% (160 осіб).

Платники фіксованого сільськогосподарського податку та податку з доходів громадян складають відповідно 9,4% та 2,2% у загальній структурі.

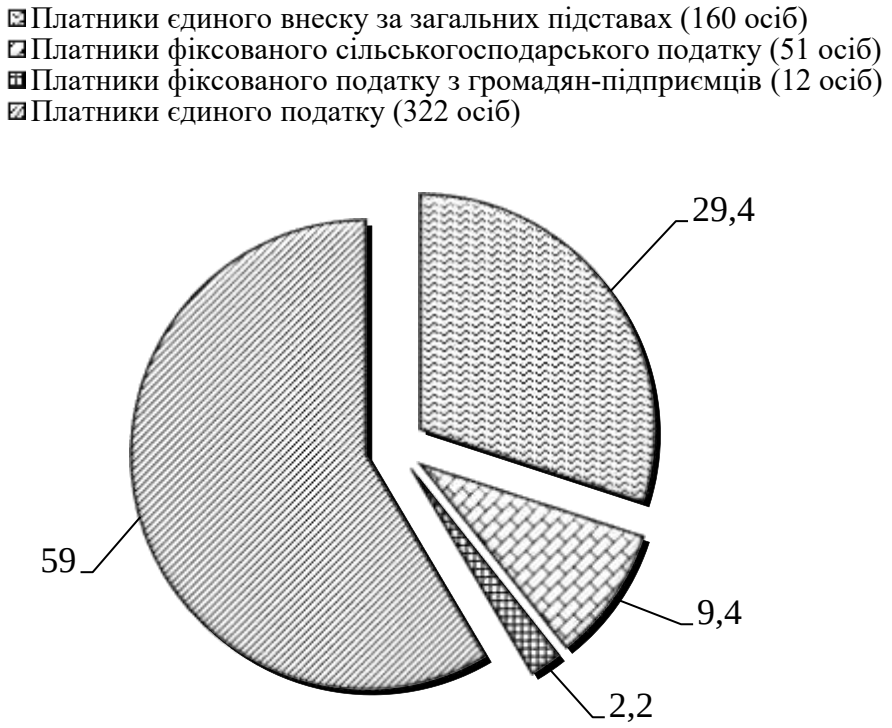

Рис. 2.10. Структура платників внесків по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області у 2023 році, %

[*Джерело*: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області].

Згідно з чинним законодавством, застрахованими особами є фізичні особи, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та сплачують або сплачували, а також за яких сплачується чи сплачувався єдиний внесок відповідно до встановленого законом порядку. Структуру застрахованих осіб та їх динаміку по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області наведено в наступній табл. 2.4.

За даними таблиці можна дійти висновку, що загальна чисельність працівників, що зареєстровані як застраховані особи у 2023 році становить 2067 осіб, що на 103 особи менше порівняно з 2019 роком. Також таблиця показує, що у 2023 році зменшилась чисельність застрахованих осіб, що сплачують внески на загальних засадах на 116 осіб. Працівників сільського господарства також поменшало, адже у 2023 році їх на 9 осіб менше порівняно з 2019 роком.

Таблиця 2.4

Застраховані особи в системі пенсійного забезпечення по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за 2019-2023 рр.*, осіб

Показник	2019		2021		2023	
	Кількість, осіб	Питома вага, %	Кількість, осіб	Питома вага, %	Кількість, осіб	Питома вага, %
Всього застрахованих осіб	2170	100	2446	100	2067	100
в т.ч. сплачують страхові внески на загальних підставах	1482	68,3	1673	68,4	1366	66,1
працівники платників ФСП	565	26	644	26,3	556	26,9
працівники платників, що обліковуються за спрощеною системою	123	5,7	129	5,3	145	7

**Джерело*: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області.

Стосовно структури застрахованих осіб, то відповідно до даних таблиці можна стверджувати, що за останні 5 років найбільшу питому вагу серед них займають працівники, що сплачують страхові внески на загальних засадах, їх питома вага коливається від 68,3% у 2019 році до 66,1% у 2023 році, працівники платників фіксованого сільськогосподарського податку та працівники платників єдиного податку займають у структурі застрахованих осіб 2021 року 26,9% та 7% відповідно.

Дане зменшення застрахованих осіб, насамперед було викликано зменшенням чисельності платників внесків на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування в районі у 2023 році порівняно з 2019 роком та складною економічною ситуацією району. Проаналізуємо стан дохідної частини бюджету по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області (табл. 2.5).

За даними цієї таблиці можна дійти висновку, що у 2023 році порівняно з 2019 роком збільшилась загальна сума надходжень до бюджету управління пенсійного фонду на 987,03 тис. грн, дане збільшення було викликано збільшенням надходжень від загального фонду бюджету на 3 млн 909 тис. грн та по власних надходжженнях на 4 млн 260 тис. грн. Також з таблиці ми бачимо, що з 2019 році до бюджету управління припинили надходити кошти від Державного центру зайнятості.

Таблиця 2.5

Динаміка надходжень до бюджету по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за 2019-2023 рр., тис. грн

Показник	**2019**	**2021**	**2023**	**Відхилення 2023 р. від 2019 р.**
Залишок коштів на початок року	678,46	553,4	580,81	- 97,65
Власні надходження - всього	11110,56	14144	15370,61	4260,05
Надходження з фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві	4,82	12,84	10,32	5,5
Кошти фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	-	-	-	–
З загального фонду Державного бюджету	19117,2	24808,34	23026,41	3909,2
З спеціального фонду Державного бюджету	1352	1668,86	1289,92	- 62,8
По перерозподілу з інших областей	24247,08	25882,72	16540,62	- 7706,38
Всього	**55831,66**	**67070,16**	**56818,69**	**987,03**

**Джерело*: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області.

Графічно структуру надходжень відображено на рис. 2.11.

За даними рис. 2.11 ми можемо стверджувати, що у 2021 році порівняно з 2019 роком у структурі надходжень власні надходження відповідно до закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» зменшилися до 1%, це пов’язано насамперед з тим, що основними джерелом прирівняних до власних надходжень до бюджету Пенсійного фонду у 2021 році

став єдиний соціальний внесок, що займає у структурі надходжень до бюджету управління 26,5%.

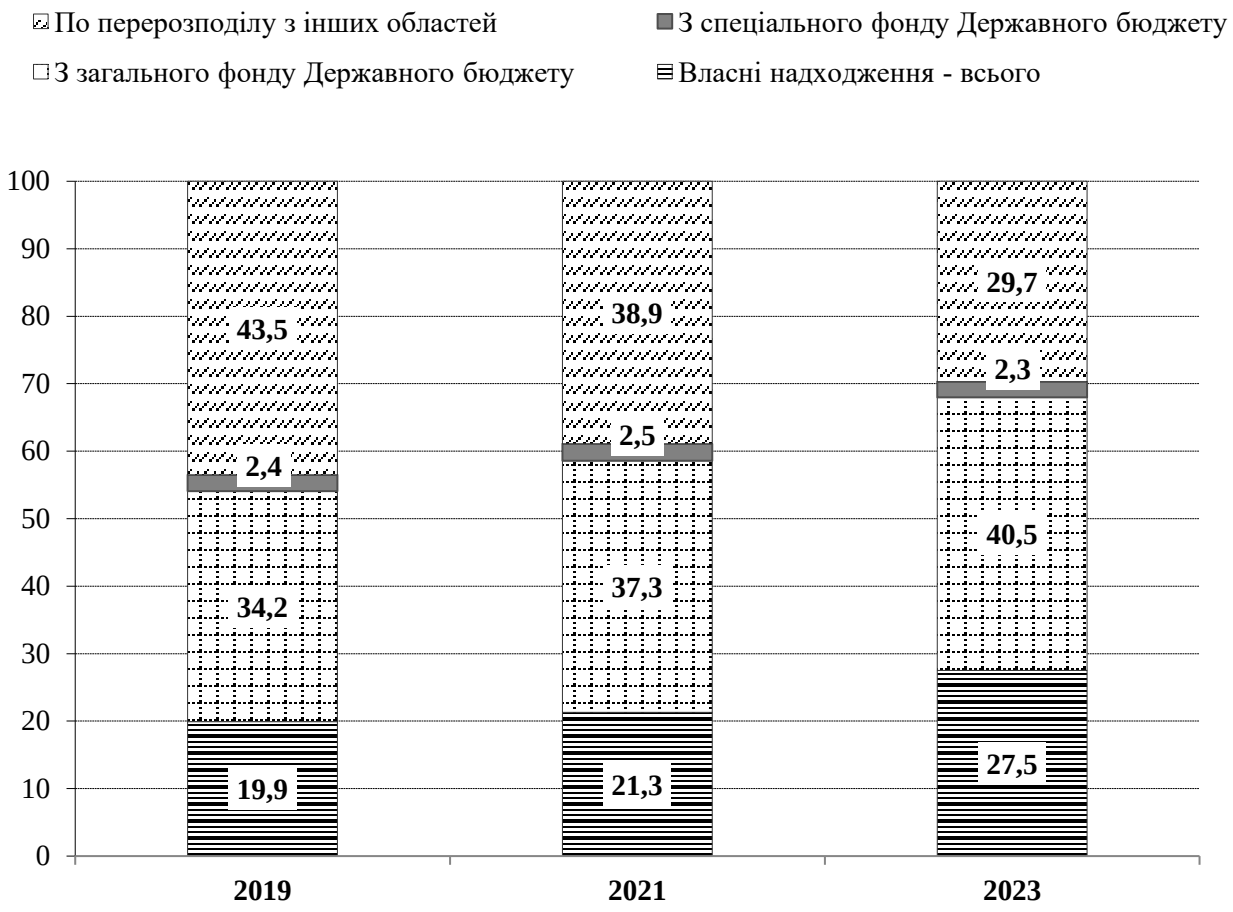

Рис. 2.11. Структура надходжень по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за 2019-2023 рр., %

[*Джерело*: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області].

За даними рис. 2.11 також можна стверджувати, що за досліджуваний період (2019-2023 рр.) найбільшу питому вагу у структурі надходжень по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області мали надходження з загального фонду Державного бюджету, і їх частка коливається від 34,2 8% у 2019 році до 40,5 % у 2023 році.

У наступній табл. 2.6 розглянуто контрольно-ревізійну роботу по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за 2019-2023 рр., основним аспектами аналізу взято чисельність проведених планових та позапланових перевірок та суми донарахувань в результаті цих проведених перевірок.

Таблиця 2.6

Стан та динаміка контрольно-ревізійної роботи в управлінні Пенсійного фонду України по відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області за 2019-2023 рр.*

Показник	2019	2021	2023	Відхилення 2023 р. від 2019 р.
Загальна кількість перевірок шт.	36	36	10	- 26
Планових перевірок, шт.	14	8	4	- 10
Позапланових перевірок, шт.	22	28	6	- 16
Донарахування внесків, грн	4894,1	19437,8	18885,5	13991,4
Сума застосованих фінансових санкцій, грн	4570,2	5102,7	2890	- 1680,2

**Джерело*: дані відділу обслуговування громадян в м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області.

Аналізуючи дані табл. 2.6, можна зробити висновок, що у 2023 році проведено на 26 перевірок менше, ніж у 2019 році, зокрема на 10 планових і на 16 позапланових перевірок менше.

Загалом, на основі наведених даних можна стверджувати, що відділ обслуговування громадян у м. Умань ГУ ПФУ в Черкаській області має недостатнє фінансове забезпечення для належного пенсійного обслуговування району. Це підтверджується високою часткою асигнувань із Державного бюджету та коштів з інших областей у доходах бюджету ПФУ району, які протягом усього періоду дослідження (2019-2023 рр.) становлять понад 73% доходів.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Процес глибшої інтеграції в світову економічну спільноту вимагає значних змін у системі державного управління, зокрема в соціально-економічній сфері, де поєднуються економічна ефективність ринкових механізмів та соціальні компроміси. Тому пошук ефективних механізмів і методів функціонування системи соціального захисту стає актуальною темою як для наукових досліджень, так і для практичного застосування.

В умовах ринкової економіки основні форми розвитку соціального захисту населення, кожна з яких має свої методи й джерела фінансування, включають: соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальну допомогу. Соціальне забезпечення надає соціальний захист певним групам населення (державним службовцям, військовим, дітям-сиротам тощо) з фінансуванням через податкові надходження до бюджету. Це забезпечує фінансування державної соціальної політики, охоплюючи також програми в галузях охорони здоров'я та освіти. Соціальне страхування, у свою чергу, спрямоване на матеріальну підтримку економічно активних громадян і пенсійне забезпечення. Фінансове забезпечення механізмів соціального захисту у системі соціального страхування здійснюється за рахунок страхових внесків членів страхового об'єднання, які при настанні страхового випадку отримують страхові виплати. Фінансування виплат за соціальним страхуванням може частково здійснюватися з державних дотацій або кредитів. Соціальний захист і справедливість досягаються завдяки тому, що громадяни мають вільний доступ до системи обов’язкового соціального страхування, незалежно від наявності соціальних ризиків (таких як похилий вік, хронічні захворювання, інвалідність тощо) чи ймовірності їх виникнення. Це забезпечує соціальному страхуванню суспільну значущість і визначає обов'язковість участі в ньому.

Соціальна допомога охоплює різні види виплат, дотацій, пільг і субсидій, спрямованих на поліпшення становища певних соціальних груп через відповідні програми та діяльність мережі соціальних установ. Людина, яка

опинилася в скрутних життєвих обставинах і не може самостійно з них вийти, має право звернутися до відповідних служб та отримати соціальний захист у вигляді виплат чи послуг у достатньому обсязі для подолання складнощів. Як і у випадку соціального забезпечення, фінансування соціальної допомоги здійснюється за рахунок податкових надходжень до бюджету. Варто зазначити, що питання про надання соціальної допомоги розглядається індивідуально, відповідно до чинного законодавства, стосовно осіб, які через різні обставини суттєво погіршили рівень свого життя [43; 46]. Особливості системи страхування працівників у Швеції згруповано у додатку В, табл. 1.

Методи фінансового забезпечення в Україні реалізуються через три основні форми соціального захисту: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу.

Сам процес фінансового забезпечення можна поділити на два ключових етапи:

1. формування фінансових ресурсів;
2. використання фінансових ресурсів.

Кожен з цих етапів має свої специфічні елементи. Головним джерелом фінансових ресурсів у системі соціального захисту є ВВП, у процесі розподілу якого формуються первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки. Частина цих доходів, через сплату податків і соціальних внесків (обов’язкових або добровільних), спрямовується на формування централізованих і децентралізованих фінансових фондів.

Джерела фінансування можна об'єднати у три основні групи:

1. державні централізовані фонди (включають державний і місцеві бюджети, а також соціальні фонди в їхньому складі);
2. державні децентралізовані фонди (складаються з фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування);
3. недержавні соціальні фонди (формуються з добровільних внесків підприємств, населення і держави).

Однією з основних умов ефективного функціонування системи соціального захисту є збалансування потреби у фінансових ресурсах із наявними доходами. Основні фактори, які впливають на потребу у фінансових ресурсах для соціального захисту населення, представлені на рис. 3.1.

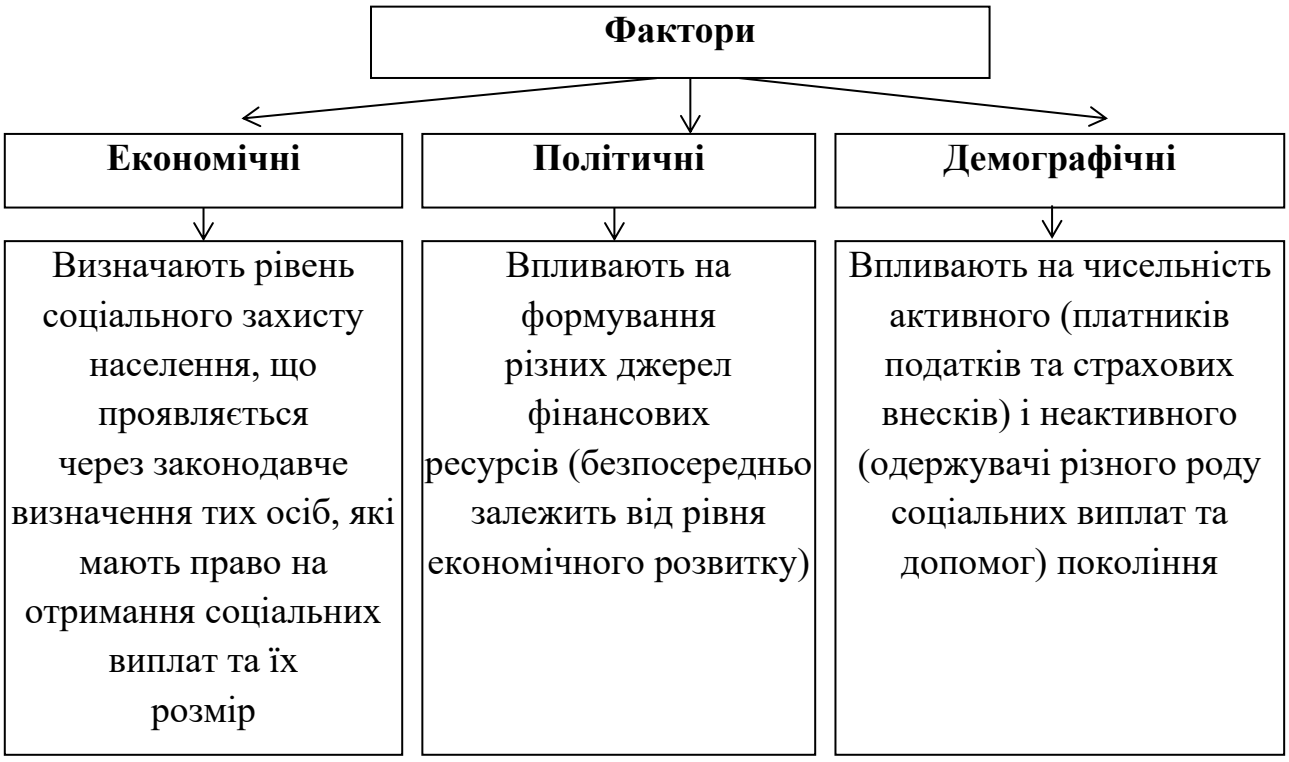

Рис. 3.1. Основні фактори, які впливають на потребу у фінансових ресурсах для соціального захисту населення

* Джерело: авторське узагальнення за даними джерел [26-27; 33].

Попри численні чинники, що прямо чи опосередковано впливають на фінансове забезпечення, головним фактором, що визначає потребу у фінансових ресурсах, залишається кількість і розмір соціальних трансфертів, передбачених системою соціального захисту.

Соціальні трансферти надаються через різноманітні програми соціального захисту. Останніми роками у багатьох країнах, включаючи Україну, спостерігається зниження соціальної ролі держави, обумовлене насамперед кризою державних фінансів. Це призводить до скорочення державних соціальних програм або зменшення їхнього фінансування, що надає більшої ваги соціальному страхуванню, особливо недержавному. В умовах, що склалися, досягти оптимального фінансового забезпечення соціального захисту

можливо лише через збалансований розвиток усіх його форм, не допускаючи погіршення соціальної захищеності громадян України. Отже, вирішення проблеми фінансування соціального захисту, на наш погляд, має бути спрямоване насамперед на оптимальний перерозподіл фінансових ресурсів у межах системи соціального захисту, а не на подальше скорочення програм.

Стратегія соціально-економічного розвитку України чітко визначає європейський курс країни, що передбачає створення умов для членства в ЄС шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів у законодавство та систему державного управління.

Досягнення стратегічних і тактичних цілей соціального захисту населення неможливе без створення відповідного механізму реалізації, що включає три основні складові: правову, організаційну та фінансову підсистеми.

Правова підсистема механізму соціального захисту повинна включати розробку і затвердження комплексу нормативно-правових актів, які формують правову базу для ухвалення практичних рішень. Це передбачає визначення категорій осіб, на яких поширюються заходи соціального захисту, а також принципів його надання; розподіл сфер відповідальності між громадянами, підприємствами та державними органами (зокрема центральними органами влади та місцевого самоврядування); визначення видів і форм матеріальної, фінансової та інших видів допомоги, що надаються в межах соціального захисту.

Організаційна підсистема механізму реалізації соціального захисту має забезпечувати побудову системи організаційного забезпечення, що включає мережу органів загальної та спеціальної компетенції в сфері соціального захисту населення, а також розподіл повноважень і відповідальності між органами управління соціальним захистом на різних рівнях адміністративно-територіального устрою [24-26; 33; 41].

Фінансовий механізм реалізації соціального захисту населення включає забезпечення джерел фінансових ресурсів для виконання відповідних програм і

заходів, а також раціональний вибір методів, форм і інструментів їх використання.

Однією з ключових проблем системи соціального забезпечення є неефективність вітчизняної системи соціальних пільг. В Україні пільги надаються за категоріальним принципом, тобто громадяни отримують їх на основі належності до певної пільгової категорії, незалежно від рівня доходів або матеріального стану пільговика та його родини. Пільги надаються без попередньої оцінки доходів чи фінансового забезпечення, і їхній обсяг залежить виключно від категорії отримувача.

У результаті цього серед осіб, які не належать до категорії бідних за поточними доходами, частка отримувачів соціальної допомоги перевищує кількість отримувачів серед малозабезпечених громадян.

Дві третини загальної суми пільг та соціальної допомоги отримують домогосподарства із середніми доходами, що перевищують прожитковий мінімум. Багато громадян користуються пільгами за різними критеріями протягом тривалого часу без оцінки реальної потреби в них, і обсяги допомоги для «бідних» і «небідних» практично однакові. Оскільки пільги здебільшого надаються без урахування доходів чи фактичної потреби, найбільш незахищені верстви залишаються без достатньої підтримки для забезпечення прожиткового мінімуму. Проблему посилює також нерівномірний доступ до пільг: частка міських домогосподарств, які користуються пільгами на транспорт, утричі перевищує аналогічний показник у сільській місцевості (30,9% проти 12,6%).

Через велику кількість пільгових категорій близько третини населення України охоплено системою пільг. Відповідно до 83 законодавчих актів право на пільги мають 19,5 млн громадян, що становить понад третину населення. Основні категорії громадян, які мають право на пільги, включають: ветеранів праці (близько 4,9 млн осіб, з яких 1,1 тис. осіб мають особливі трудові заслуги), ветеранів війни (близько 3,3 млн), постраждалих від Чорнобильської катастрофи (близько 2,1 млн), дітей війни (6,7 млн), осіб з професійними

пільгами (близько 1,3 млн), учасників АТО та Революції Гідності (5,4 млн), а також пенсіонерів за віком (10,6 млн) [6-7].

Найгострішими проблемами соціального страхування є низький рівень охоплення бідного населення соціальною підтримкою і низька адресність при наданні соціальної підтримки тощо (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Основні проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні

* *Джерело*: авторське узагальнення за даними джерел [48-50].

Одна особа може володіти кількома статусами, що надають їй право на різні пільги, доплати, преференції, соціальну допомогу тощо. Загалом, нині серед населення є приблизно 36 мільйонів таких посвідчень [7]. Окрім того, в системі пільг відсутній єдиний законодавчий акт, який би чітко регулював порядок надання та отримання таких пільг, адже це питання охоплене різними законодавчими документами.

Серед актуальних проблем варто відзначити незавершеність соціальної реформи, відсутність політичної волі та чіткого розуміння необхідності її поглиблення, особливо щодо пенсійної реформи. Це зумовлено хронічним

дефіцитом коштів у пенсійному та інших фондах, а також неефективним або нецільовим використанням їхніх ресурсів. У сфері соціального забезпечення існують й інші проблеми, серед яких низька адресність соціальних пільг, невідповідність розмірів пільг реальним можливостям їх фінансування, а також недостатнє фінансування медичної сфери, що не дозволяє підтримувати систему медичного захисту на належному рівні (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Шляхи вирішення проблем соціального захисту населення України*

Проблеми соціального захисту	**Пропозиції щодо вирішення**
Низька адресність соціальних пільг	Відхід від категоріального принципу надання пільг і орієнтація пільг на конкретну людину. З'ясування рівня доходів людини, яка претендує на пільгу, і надання пільги тільки у разі, якщо її дохід є нижчім за середній
Невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечити	Заборона на введення нових пільг, законодавче встановлення конкретного джерела фінансування для кожного виду пільг, введення обмеження «одна людина – одна пільга»
Дефіцитність Пенсійного фонду	З метою зменшення видаткової частини Пенсійного Фонду ввести максимальний розмір пенсії за віком, детінізація заробітної плати, що дозволить збільшити базу для нарахування пенсійних внесків
Залишкове фінансування медичного забезпечення	Запровадження обов'язкового медичного страхування, що дозволить зменшити навантаження на державний бюджет та водночас обмежити можливість покривати інші бюджетні видатки за рахунок видатків на охорону здоров`я

* *Джерело:* авторське узагальнення за даними джерел [44-47].

На сьогодні в Україні визначені такі ключові напрямки розвитку соціальної політики:

– підвищення уваги до демографічної політики держави, що слугуватиме інструментом регулювання психологічної готовності населення до певних демографічних рішень, забезпечуючи соціальний захист і допомагаючи вирішити низку питань у соціальній сфері;

– створення екологічно та соціально безпечних умов для життя населення;

– захист громадян від впливу інфляції шляхом своєчасної індексації доходів;

– зменшення рівня безробіття та стимулювання зайнятості;

– ліквідація заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат;

– розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, навчання та духовного розвитку дітей і молоді. [6; 12-13].

Отже, сучасний розвиток України має бути спрямований на соціалізацію економічної системи, враховуючи потреби та інтереси населення, а також його мотивацію до продуктивної праці, розкриття професійного потенціалу, всебічного розвитку та отримання гідної винагороди за свою працю. Пріоритетне вирішення соціальних питань випливає з необхідності створення умов для стабільного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, а також їхньої ефективної інтеграції у світову економіку, яка ставить нові вимоги до відтворення населення, соціально-трудових відносин та всіх сфер життєзабезпечення, зокрема робочої сили. У цьому контексті необхідно змінити функції держави в управлінні соціальним розвитком; сучасні методи державного регулювання мають еволюціонувати в напрямку підвищення їхньої гнучкості та акценту на стимулюючі заходи замість обмежуючих та регламентуючих.

Таким чином, в умовах економічної нестабільності та гострого дефіциту коштів, а також зростання кількості осіб, що потребують державної підтримки, фінансування соціальної сфери залишається важливою проблемою. Для її вирішення доцільно залучати не лише державу, але й громадян та економічні суб’єкти. Основні напрямки вдосконалення механізму фінансування соціальної сфери включають посилення відповідальності за нецільове використання коштів, оптимальний розподіл повноважень між рівнями влади щодо здійснення видатків, залучення неурядових організацій для надання соціальних послуг задля підвищення їхньої якості тощо. Лише комплексне впровадження цих заходів сприятиме підвищенню ефективності фінансування соціальної сфери та поліпшенню якості життя населення, що є основною метою соціально-економічної політики держави.

Соціальне страхування в умовах ринкової економіки є ключовим елементом соціального захисту населення. Українська система соціального страхування вже пройшла етап первинного становлення та має певні здобутки в напрямку створення організаційних структур, зміцнення фінансової бази й покращення якості соціальних послуг. Проте залишаються невирішеними такі проблеми, як недостатні темпи пенсійної реформи, відсутність прогресу у впровадженні обов'язкового медичного страхування, а також недосконаліть системи адміністрування та бюджетування.

Пандемія COVID-19 загострила найбільш критичні проблеми української системи соціального забезпечення. Найбільше постраждали найбільш незахищені верстви населення, такі як пенсіонери та малозабезпечені сім'ї. Ухвалена Кабінетом Міністрів Національна економічна стратегія до 2030 року, значна частина якої присвячена пенсійній реформі, стала предметом обговорення серед урядовців, представників міжнародних організацій та громадськості. За даними ООН, у 2018 році рівень бідності в Україні перевищував 43%, і майже половина дітей зростала в умовах злиднів. Пандемія лише посилила ці проблеми. Експерти прогнозують, що до 2022 року щонайменше 6,3 мільйона українців можуть опинитися за межею бідності. Особливо вразливими до бідності залишаються пенсіонери, люди з інвалідністю, бездомні, мешканці районів збройного конфлікту, багатодітні сім'ї та заробітчани, відзначають міжнародні експерти.

Пандемія також спричинила втрату багатьох неофіційних джерел доходу, закриття дитячих садків та шкіл, що значно збільшило навантаження на жінок, які, окрім роботи, змушені піклуватися про дім і дітей. Також погіршився доступ до медичних послуг, освіти, соціальних виплат та пенсій.

За офіційними даними, у 2023 році в Україні проживало близько 11 мільйонів пенсіонерів, що складає 27% від загальної чисельності населення. За словами координаторки системи ООН в Україні Оснат Лубрані, 80% літніх людей отримують пенсії, які не досягають прожиткового мінімуму, а кожен п'ятий пенсіонер має інвалідність.

Пенсійну реформу в Україні було започатковано вісімнадцять років тому, проте наразі функціонує лише її перший рівень – солідарна система. Другий рівень, що передбачає накопичувальну систему, досі не запроваджено. Наразі працює лише добровільний накопичувальний рівень, який охоплює близько 9% застрахованих осіб, що становить приблизно 1 мільйон людей. Це низький показник, що свідчить про недостатню увагу влади до розвитку добровільних накопичень.

Таким чином, українська система соціального захисту потребує суттєвої реформи. Підтримка малозабезпечених громадян є недостатньою та нестабільною, і отримати її все ще залишається складним завданням.

На нашу думку, основними кроками для реформування української системи соціального захисту мають бути:

- зробити реформу комплексною та інклюзивною, залучаючи до розробки та реалізації державної політики у цій сфері соціальних працівників, правозахисників та представників уразливих груп населення;
- об’єднати програми соціальної допомоги та страхування в єдину систему соціального захисту, для чого необхідно створити загальний реєстр пільговиків;
- встановити базову формулу розрахунку пенсії, що дозволить підтримувати рівень пенсійного забезпечення з часом;
- полегшити доступ до пенсій для мешканців непідконтрольних територій, відокремивши пенсійні виплати від реєстрації внутрішньо переміщених осіб;
- сприяти зайнятості молоді та жінок, а також підвищити рівень офіційного працевлаштування;
- встановити мінімальний рівень соціального захисту для забезпечення системного страхування від бідності, інших ризиків та непередбачених витрат.

Ключові шляхами вдосконалення соціального страхування згруповано на рис. 3.3.

Шляхи вдосконалення соціального страхування

Організаційні

Об'єднання окремих аналогічних функцій фондів соціального страхування через їх зосередження або в одному з існуючих фондів, або у новоствореній структурі на базі одного з фондів. Удосконалення структури соціального страхування з розмежуванням видатків на спеціальні функції фондів (забезпечення прав застрахованих осіб на страхові виплати) та допоміжні (забезпечення роботи самих фондів соціального страхування.

Кадрові

Прийом на роботу директорів виконавчих дирекцій фондів соціального страхування на контрактній основі. Директор повинен підписувати контракт з державною владою на предмет гарантованого цільового використання коштів на соціальне страхування, а не призначати самого себе.

Фінансові

Підвищення ефективності контролю над нецільовим використанням коштів соціального страхування. Державна аудиторська служба не в змозі встановити постійний контроль над використанням коштів за призначенням, та це й не входить в їх функцію. Вихід полягає в залученні як державних контролюючих фінансових органів, наприклад податкової адміністрації, так і незалежних, недержавних організацій.

Рис. 3.3. Ключові шляхами вдосконалення соціального страхування

* *Джерело*: авторське узагальнення за даними джерел [21-23].

Зазначені напрямки вдосконалення соціального страхування спрямовані на вирішення таких завдань:

- побудова стабільної фінансової системи соціального страхування для забезпечення гарантованих виплат застрахованим особам за рахунок страхових внесків;
- створення ефективної системи управління соціальним страхуванням за участю представників трьохстороннього соціального партнерства;
- оптимізація системи виплат;
- запровадження ефективного контролю за цільовим використанням коштів страхових фондів;
- забезпечення дієвого контролю за дотриманням законодавства в соціальній сфері [14; 17].

В умовах очікуваного скорочення чисельності працездатного населення участь у системі соціального страхування має стати важливим стимулом для підвищення економічної активності серед громадян України. Це потребує змін у соціальній політиці з акцентом на динамічний розвиток системи соціального страхування. Експерти попереджають, що демографічна криза може найближчим часом призвести до значних економічних втрат. Згідно з прогнозами, до 2050 року чисельність населення України зменшиться на 20%, тоді як частка осіб старше 65 років зросте. Це може ще більше дестабілізувати й так вразливу пенсійну систему.

Покращення роботи системи соціального страхування в Україні може охоплювати такі напрямки:

1. Реформування системи: необхідно провести комплексну реформу системи соціального страхування для підвищення її ефективності та прозорості, що передбачає спрощення страхових правил, зменшення бюрократії та запобігання зловживанням.
2. Збільшення страхових внесків: уряд може розглянути підвищення страхових внесків для покриття ширшого спектру соціальних потреб, включаючи пенсійне забезпечення, медичне обслуговування та допомогу з безробіття.
3. Боротьба з корупцією: розробити та впровадити антикорупційні механізми для забезпечення максимальної прозорості та відкритості всіх процесів у системі соціального страхування.
4. Використання сучасних технологій: інтеграція новітніх технологій та інформаційних систем допоможе оптимізувати процеси адміністрування, знижуючи ризик помилок та можливість зловживань.
5. Стимулювання зайнятості: підтримка програм зайнятості та перекваліфікації для безробітних з метою зменшення потреби в соціальному страхуванні.

6. Адаптація системи до соціальних потреб: регулярна оцінка соціальних потреб населення та відповідне коригування системи соціального страхування.
7. Доступність медичних послуг: забезпечення доступу до якісних медичних послуг для всіх громадян, що дозволить зменшити навантаження на систему медичного страхування та покращити загальний рівень здоров'я населення.
8. Сприяння освіті та професійному навчанню: забезпечення доступу до якісної освіти та програм підвищення кваліфікації, що сприятиме конкурентоспроможності громадян на ринку праці.
9. Розвиток соціальних інновацій: підтримка інноваційних проектів та ініціатив, спрямованих на покращення якості життя громадян і підвищення соціальної стабільності.
10. Публічний діалог та участь громадян: залучення громадян до ухвалення рішень щодо системи соціального страхування через публічні обговорення, опитування, консультації та участь у відповідних комітетах.

Досягнення успіху в реформуванні системи соціального страхування вимагає комплексного підходу та скоординованих дій з боку уряду, громадськості й фахівців галузі. Для стабільного розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування необхідно:

- постійно здійснювати моніторинг та аналіз ефективності використання коштів соціальних фондів з метою їх оптимізації;
- впровадити регулярні прогнози щодо фінансового стану фонду;
- публікувати інформацію про адміністративні витрати фонду, включно з розмірами винагород посадових осіб;
- оприлюднювати результати перевірок діяльності фонду на його офіційному веб-сайті;
- гарантувати прозорість фінансових потоків для всіх учасників системи загальнообов’язкового державного соціального страхування.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження системи соціального страхування в Україні дало змогу визначити, узагальнити, розробити і запропонувати практичні рекомендації щодо перспектив розвитку останньої:

1. Соціальне страхування є ключовим елементом державної соціальної політики і невід'ємною частиною системи соціального захисту, адже держава має одне з головних завдань – забезпечення належних умов життя і добробуту громадян. З переходом України до ринкової економіки з соціальною орієнтацією зростає роль держави в реалізації соціальної політики. Соціальне страхування охоплює систему економічних відносин, що забезпечує створення грошових і матеріальних фондів для відшкодування збитків, підтримки чи забезпечення в разі настання подій, пов’язаних із страховими ризиками.

2. Пенсійний фонд України, як головний орган пенсійного забезпечення в сфері соціального захисту населення, є найбільшим позабюджетним фондом цільового призначення, який керує фінансами державної пенсійної системи, виступаючи гарантом її стабільності. Його діяльність регулюється численними законодавчими та нормативними актами, що визначають його функції, завдання, а також порядок збору й розподілу обов’язкових страхових внесків для пенсійного забезпечення та виплат соціальної допомоги.

3. Фінансування Пенсійного фонду України (ПФУ) характеризується нестабільністю, що впливає на коливання витратної частини. Низький рівень фінансового забезпечення та власної капіталізації ПФУ обумовлений, зокрема, недостатнім надходженням платежів від економічних суб’єктів. Значне скорочення частки соціальних внесків у період 2019-2023 років впливає на доходи ПФУ, що збільшує залежність від державного бюджету, призводячи до системного дефіциту власних фінансових ресурсів. Загалом солідарна пенсійна система фінансово неспроможна забезпечити пенсійні виплати в повному обсязі.

4. Для забезпечення стійкого розвитку загальнообов’язкового державного соціального страхування необхідно: здійснювати регулярний моніторинг та аналіз ефективності використання коштів соціальних фондів для оптимізації їх діяльності; впровадити практику періодичних прогнозних розрахунків фінансового стану фонду; публікувати інформацію про адміністративні витрати, включно з винагородами посадових осіб; надавати доступ до результатів перевірок діяльності фонду на офіційному веб-сайті; забезпечити прозорість фінансових потоків для всіх учасників системи загальнообов’язкового соціального страхування.

5. Соціальне страхування в Україні потребує комплексної модернізації, що включає посилення контролю за витратами, вдосконалення механізмів фінансування та управління, а також впровадження нових інструментів, таких як накопичувальна пенсійна система та розширення спектра соціальних послуг. Лише такі заходи можуть забезпечити стабільну роботу системи та її здатність ефективно виконувати свої функції в умовах ринкової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик О.В. Організація обліку виконання бюджету органами Пенсійного фонду України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2022. № 5. С. 36-42.

2. Бабич О. Накопичувальна система: плюси й мінуси. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2022. №11. С. 30-31.

3. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди, статистика, перспективи. *Вісн. Пенсійного фонду України*. 2023. № 9 (75). С. 14-16.

4. Бечко П. К. Податковий менеджмент: навч. посіб. / П. К. Бечко, Н. В. Лиса. К. : Центр учбової літера тури, 2009. 288 с.

5. Бечко П. К. Місцеві фінанси : навчальний посібник / П. К. Бечко, О. В. Ролінський. К. : ЦУЛ, 2007. 192 с.

6. Бойко М.Д. Право пенсійного забезпечення в Україні: Навчальний посібник – 2-ге вид., випр. і доп. / М.Д. Бойко. Київ: Атака, 2019. 356 с.

7. Гаврюшенко Г. Працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями: світовий досвід. *Соціальний захист-щомісячний інформаційний та науково-виробничий журнал*. 2022. №11. С. 23-34.

8. Гриненко А.М. Накопичувальна пенсійна система та ризики її впровадження в Україні. *Управління розвитком: Зб. наук. ст.* Х.: ХНУ. 2021. №4. С. 192-196.

9. Європейська соціальна хартія. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2023. №51. С.23-57.

10. Єнісєєв А.М. Платники, база для нарахування та розміри єдиного внеску на соціальне страхування. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2022. №2. С.15-19.

11. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення (у цифрах і фактах). К.: Міністерство праці та соціальної політики України, Пенсійний фонд України. 2020. 72 с.

12. Зайчук Б.О. Система пенсійного забезпечення сьогодні і завтра: Коментар застосування Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» / Б.О. Зайчук, В.С. Микитенко, В.І. Семендяєва. Київ: «Формат» ВПД, 2018. 336 с.

13. Зайчук Б.О. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Навчальний курс / [Б.О. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б. Березіна, В.Т. та ін]. Київ: НВП «АВТ», 2019 р. 256 с. (Інтегрований навчально-атестаційний комплекс).

14. Зайчук Б.О. Пенсійний фонд України. Організаційно-правові та соціально-економічні засади функціонування / [Зайчук Б.О., Зарудний О.Б., Березіна С.Б., Александров В.Т., Недбаєва С.М.] К : «АВТ», 2019. 156 с.

15. Зайчук Б. О. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра : Коментар застосування Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Б. О. Зайчук, В. С. Никитенко, В. І. Семендяєва. К. : Формат, 2019. 352 с.

16. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради. 1996. №2. 141 с.

17. Литвиненко В. Інструкція про порядок нарахування і сплати внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Все про бухгалтерський облік*. 2019. №7. С.15-30.

18. Малецький О. Накопичувальна система Російської Федерації: досвід початку використання. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2022. № 8 (50). С. 17-20.

19. Мальований М.І. Історичний розвиток системи пенсійного забезпечення в світі. *Економіка АПК*. 2020. №3. С. 31-38.

20. Мальований М.І. Перспективи розвитку недержавного пенсійного страхування сільського населення. *Економіка АПК.* 2021. №2. С. 136-142.

21. Мальований М.І. Розвиток пенсійного страхування сільського населення: Монографія , за ред. академіка УААН М.Й. Маліка // Умань: СПД Сочінський, 2008. 270 с.

22. Мальований М.І. Соціальне страхування : навчальний підручник [для студ. вищ. навч. зал.] / М.І,Мальований, П.К. Бечко, В.П.Бечко // Умань: Видавець «Сочінський», 2011. 476 с.

23. Ніколаєнко В. Три кроки до забезпеченої старості. *Вісник пенсійного фонду України*. 2022. №10. С. 20-25.

24. Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні // Схвалено Указом Президента України від 13 квіт. 1998 р. № 291/98. Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?uid= 1082.988.0.

25. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення у 2009 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua.

26. Пічкуров Р.В. Реформування пенсійних систем: досвід латиноамериканських країн. *Фінанси України*. 2023. № 9. С.84-92.

27. Плиса В.Й. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні. Навч.посіб. Л.: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 160 с.

28. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. №1058-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: htpp// Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ "Ліга". 2020.

29. Про недержавне пенсійне страхування: закон України від 9 липня 2003 р. №1057-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: htpp// Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ "Ліга". 2021.

30. Про Пенсійний фонд України, положення затверджене Указом Президента України від 1 березня 2001 р. №121 (із змінами). [Електронний ресурс]. Режим доступу: htpp// Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ "Ліга". 2020.

31. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 р. №1788-XII, затверджено Постановою ВРУ від 6 грудня 1991р. №1931-XII.

32. Про додаткові заходи щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення: Постанова КМУ від 24 липня 2004 р. № 943. [Електронний ресурс]. Режим доступу: htpp// Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ "Ліга". 2021.

33. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 р. №3723-XII. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.

34. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.12.10р. №2857-VI.

35. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16 грудня 1993 р. №4 (із змінами). [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.

36. Про заходи щодо впровадження персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: Указ Президента від 4 травня 1998 року № 401. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: htpp// Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ "Ліга". 2009.

37. Про медико-соціальні експертні комісії: Положення затверджене постановою КМУ від 22 лютого 1992 р. №83. [Електронний ресурс]. Режим доступу: htpp// Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ "Ліга". 2020.

38. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23 вересня 1999 р. (із змінами) – [Електронний ресурс]. Режим доступу: htpp// Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ "Ліга". 2019.

39. Про затвердження списків №1 і №2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пенсію за віком на пільгових умовах: Постанова КМУ від 11 березня 1994 р. № 162. [Електронний ресурс]. Режим доступу: htpp// Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ "Ліга". 2021.

40. Про встановлення груп інвалідності: Інструкція затверджена Міністерством охорони здоров'я України та з узгодження Федерації профспілок України від 28 грудня 1991р. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: htpp// Ліга: Еліт Закон Copyright: ІАЦ "Ліга". 2020.

41. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07. 2010р. №2464-VI [Електронний ресурс] // Режим доступу: http: // zakon.rada.gov.ua.

42. Польовик Л. Особливості нарахування та сплати єдиного внеску / Л. Польовик. *Все про бухгалтерський облік*. 2011. №4. С. 8-9.

43. Ричік Л.І. Пенсійна реформа та її фінансові наслідки. *Україна: аспекти праці*. 2020. №5. С. 19-26.

44. Рудик В.К. Використання зарубіжного досвіду в розвитку пенсійного страхування в Україні. *Формування ринкових відносин*. 2022. №2. С. 180-185.

45. Сальникова Т. Пенсійне забезпечення: світовий досвід. *Вісн. Пенсійного фонду України*. 2008. № 7 (73). С. 24-27

46. Соколик М.П. методологія моделювання пенсійного забезпечення на заощаджувальних засадах. *Економіка і прогнозування*. 2023. №1. С. 42-59.

47. Скуратівський В.А. Основи соціальної політики / В.А. Скуратівський, О.М. Палій // Навч.посіб. К.: МАУП, 2022. 200 с.

48. Сплата страхових внесків до Пенсійного фонду України: зб. нормат.-правових док / [упоряд. : М. М. Данюк, Н. В. Кирієнко]. К. :ІВЦ ДПА України, 2020. 207 с.

49. Теременко Н. Нарахування і сплата страхових внесків, порядок визначення страхових виплат у новій системі державного пенсійного страхування. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2022. №10. С. 59-66.

50. Шаповал М. Страхування як довгостроковий інструмент подолання наслідків кризи. *Вісник пенсійного фонду України*. 2022. №1. С. 24-25.

ДОДАТКИ

Додаток А

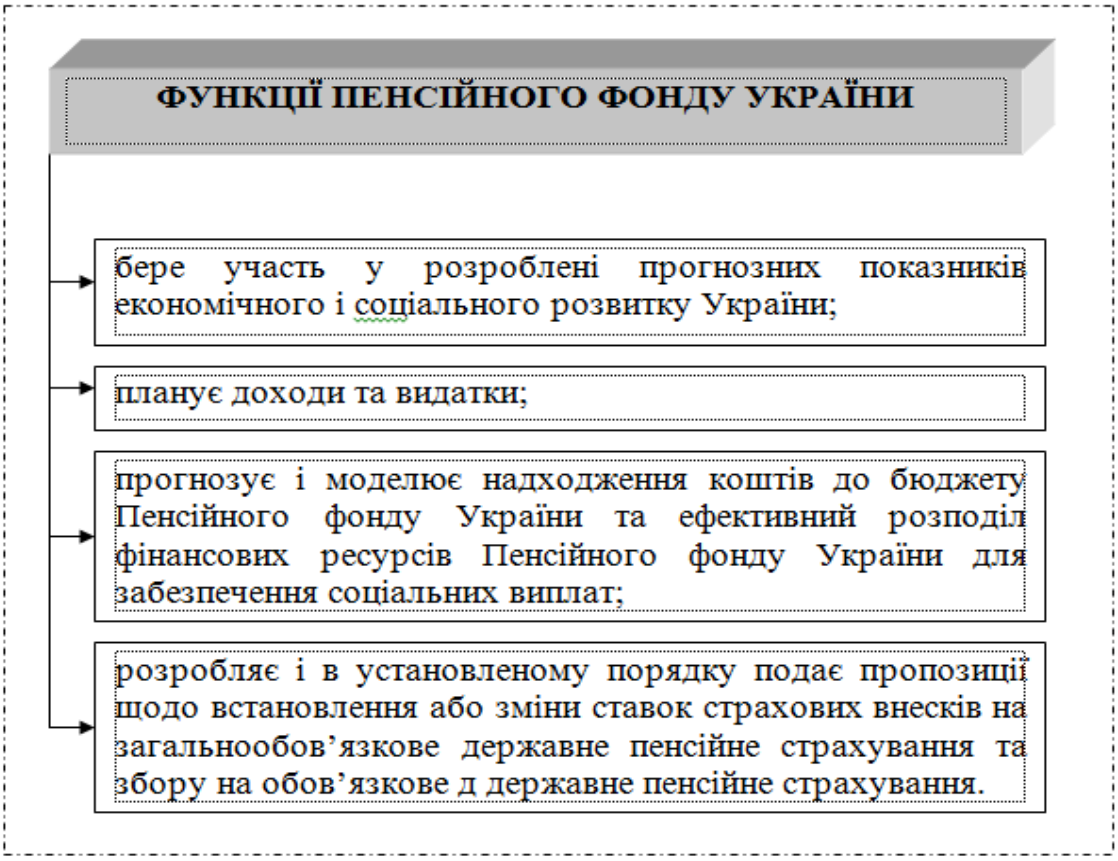

Рис. 1. Функції Пенсійного фонду України

Джерело: узагальнено автором за даними джерел 1-3; 42.

Додаток Б

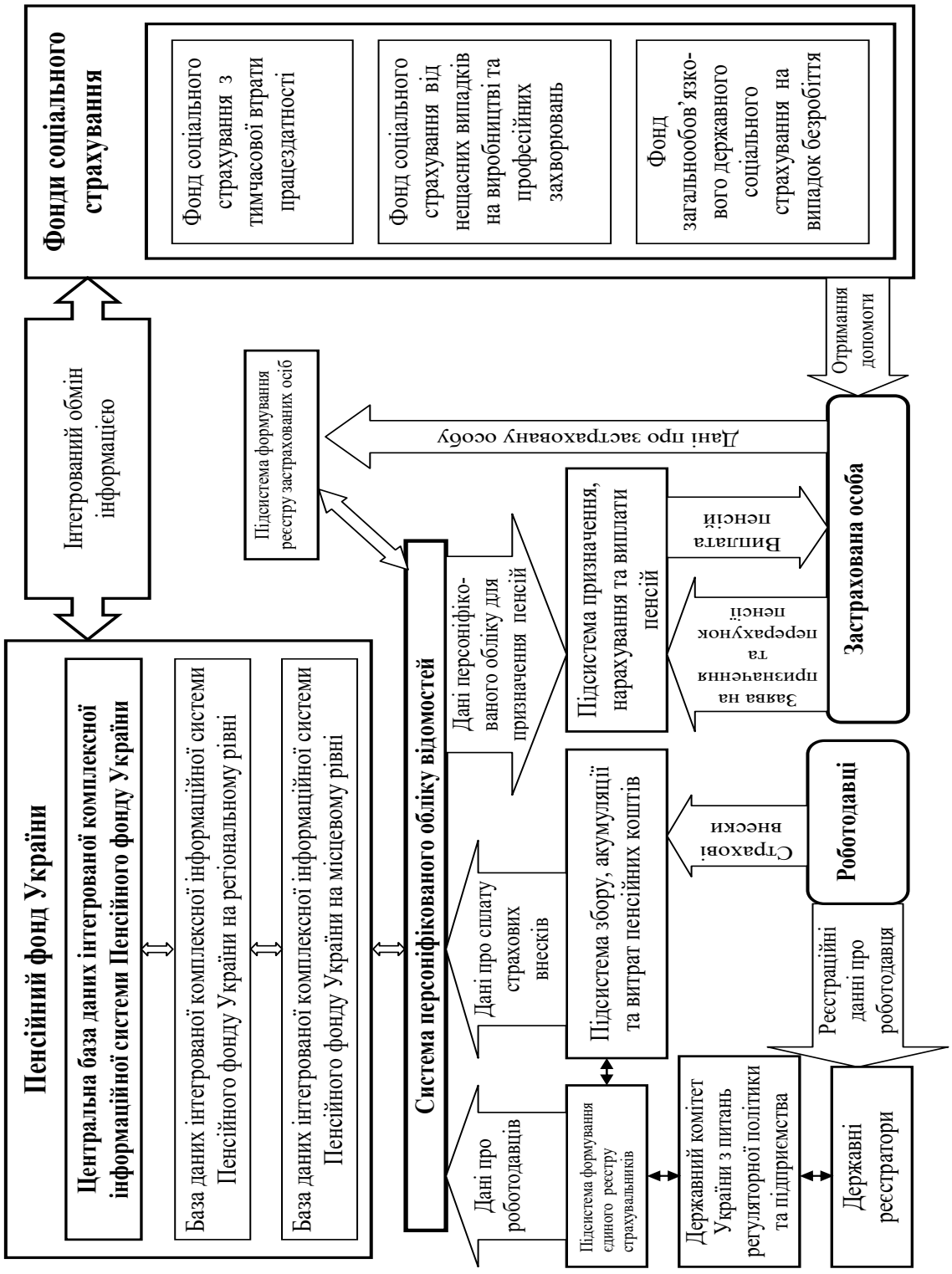

Рис. 1. Комплексна система функціонування Пенсійного фонду України

Джерело: складено автором за даними джерел 30; 39; 48.

Додаток В

Таблиця 1

Система страхування працівників у Швеції

Напрямок	Характеристика
Індивідуальне (приватне) страхування	Індивідуальне страхування забезпечує фінансовий захист у разі непередбачених подій, таких як нещасні випадки, хвороби чи втрати майна.
Групове страхування	Договори укладаються на користь групи людей, які мають спільні інтереси або займаються колективною діяльністю. Часто застосовується для страхування працівників підприємств, спортивних команд, студентів тощо. Страхові премії в групових договорах зазвичай нижчі порівняно з індивідуальними через більший обсяг застрахованих осіб.
Страхування за колективними договорами	Договір укладається з урахуванням інтересів всіх працівників або членів профспілки. Часто включає додаткові соціальні гарантії та пільги для працівників. Може включати страхування життя, здоров'я, пенсійне забезпечення тощо.
Страхування від нещасних випадків, або захворювання під час робочого часу	Забезпечує працівникам компенсації у випадку отримання травм чи захворювань на роботі. Включає покриття медичних витрат, виплату компенсацій за втрату працездатності або інвалідність, а також пенсії в разі смерті працівника для його родини.